

197876

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

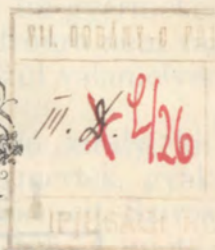
KÁLMÁN KIRÁLY

A TÖRVÉNYHOZÓ.

MÁSODIK KIADÁS.

IRTA

GAAL MÓZES.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1900.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

197876

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR	
Művedéknapló	
1950. év	8 400 sz.

I. FEJEZET.

Szent László terve Kálmán herczeggel.

Történetünket ott kell kezdenünk, midőn Kálmán, Géza fia, még serdülő ifjú volt öcsével, Álmos herczeggel együtt. A magyar trónon László király, a herczegek nagybátyja ült; másik nagybátyjuk: Lampert herczeg visszavonult a közügyektől s meglegedett avval a vitézi hírrel, melyet ifjúkorában szerzett bajnok bátyja László és királyi testvére, Géza oldalán. László királynak fiú-gyermekei nem voltak, öccse Lampert a trónra nem vágyakozott, így hát Géza fiai közül valamelyikre nézett a magyar trón.

A délczeg természetű László király, kit európaszerte híres lovagnak ismertek, gyakortább meghívta udvarába unokaöccseit. Szíves, atyafiságos viszony volt közöttük, s mióta árván maradtak, neveltetésükre is kiváló gondja volt a nagy királynak.

Soha nagyobb ellentét nem volt két testvér között, mint Géza fiai között. Mindkettőnek jeles vitéz volt az apja, a testben és lélekben

ép Géza király, ki a féltékeny és boszúvágyó Salamon idejében vajmi sokszor kimutatta, hogy méltó fia a bajnok Bélának.

László király gyakortább eltűnődött azon, hogy az idősebbik herczeg, Kálmán vajjon kire ütött? A testbéli torzultság, a púpos hát, a biczegő járás, a szemek kancsalsága minő istenátka szegényen. Daliás időknek daliás szülött kellett, hogy ülhetne a trónon ilyen példacsúf ember, kivel akár a síró csecsemőt ijeszthetnék?

Bezzeg más volt a fiatalabb herczeg, kit ősi pogány névre, Álmosra kereszteltetett az apja. Szép, sudár gyermek volt, tüzes arcú és tüzes indulatú, igazi Árpád sarjadék, aki harczra és harczy dicsőségre termett, kinek fején jól áll majd a korona, a mint kezében félelmesen villog majd a kard.

Ámde a fejlődő gyermekek belső tulajdonságai is nagyon elütöttek egymástól. Kálmán herczeg büszkesége volt pap tanítóinak, mert szertelen tudásvágy lakozott lelkében. A mit a korabeli és előbbi századok szerzetesei összeírtak, meg kellett neki szereznie, s éjjel-nappal buzgóan forgatta az irott könyveket. A minő lelkesedéssel beszéltek róla tudós mesterei, éppen oly kevésre becsülték a főemberek, kiktől az irott betük malasztja távol állott, s a kik megszokták, hogy a könyvekkel való babrálgatás nem magyar urnak, s legkevésbbé magyar királynak való.

Nézzétek Álmos herczeget, mily pompásan

megüli a lovat, hogy el tudja röpíteni a nyilat nyargaltában is: erős izmú gyerek, a ki a telt serlegtől sem ijed meg, s vidám czimbora tud lenni bajtársai körében. Igaz magyar vér

Szent László. (Ereklyetartó.)

van benne, utálja a tudóskodást, sem könyvet nem vesz a kezébe, sem olvasót.

Igy ítéltek a két herczegről kortársaik a maguk korának szellemében, s hagyták, hadd keresse kedvtelését Kálmán a könyvekben, s midőn «Könyves»-nek nevezték el, nem megtisztelő, hanem kicsinylő név volt ez. A fen-

költ szellemű László király sem volt ment kora előítéleteitől, s bár ő számos kiváló tulajdonságát észrevette Kálmánnak, s kevésre épen nem becsülte, de arra egy perczig sem gondolt, hogy trónja örökösévé Kálmánt tegye.

Szereti a tudós könyveket — gondolá magában — jó, legyen belőle pap. Megkapja majd az egri püspökséget, lesz belőle esztergomi érsek, s állandóan királyi öccse oldalán lehet, mint bölcs tanácsadója. Úgy van, királyi öccse oldalán, mert Álmosból királyt csinál László. Kálmánt papnak szánta tehát, s ezt világért sem titkolta. Mig a fiatalabb Álmost megtette Horvátország kormányzójává, hogy leendő uralkodói hivatását mintegy megismerje ott, addig Kálmánt főleg az egyházi tudományokban képezte ki.

Kálmán herczegnek sokkal áthatóbb értelme, világosabb fogalmai voltak a vallás kérdéseiről, mint mestereinek. Világi tudományokkal is foglalkozott, s nem tűrte semmiben a bizonytalanságot, még kevésbbé az oktalanságot, mely vakon tapogatózik, neki az igazi tudás kellett, s midőn a könyveket bujta, igazi tudás volt a célja. Ifjusága, mely örömeiben nagyon szegény volt, megedzette őt a későbbi nagy küzdelmekre. Eszmék lelkesítették, melyeknek a papi hivatás köre nagyon szűk és kicsinyes volt. Érezte, hogy uralkodónak született, mert szerinte ehhez inkább kell az elmének fensége, mint a testnek szépsége. Ko-

rántse higgyük azt, hogy satnya lévén a teste, elpuhult, s nem volt szívében hősiesség, a kardot is forgatta, s a kis «hercegi pap» akár daliás, s mindenki által dédelgetett öccsével is fölvette volna a versenyt.

László királynak nem volt alkalma arra, hogy mélyebben belepillantson Kálmán herczegnek a lelkébe, mert ha csak egyszer belepillantott volna, egy perczig sem habozik, s nyugodt lélekkel ajánlja őt a nemzetnek utódául.

Közeledett már az idő, hogy a herczeget pappá szenteljék. Úgy beszéltek róla az országban, mint ritka eseményről. Árpádvérből származott papja nem volt még az országnak.

Kálmán kinos lelki harczokat vívott. Nem akart pap lenni, nagybátyja erős akaratával össze kellett mérnie a magáét, mely épen oly erős, sőt annál még erősebb volt. A környezetében levő nemes urak, akik Kálmánt jobban ismerték Lászlónál, észrevették a herczeg nagy szomorúságát, zárkózottságát, s kettőnek közülök: Ugrának, és Márknak sikerült a Kálmán baráti bizalmát megnyernie.

Elmondotta őszintén, hogy nem érez magában semmi kedvet arra a hivatásra, melyet a király jelölt ki számára, s tanácsot kért tőlük, hogy mitévő legyen?

Csak egy módja van, herczeg, a melylyel kikerülheted a sorsodat: menekülj Lengyelországba! Ne hidd, hogy László király harag-

ját vonod a fejedre, nem, csak szemét nyitod ki, csak jobb meggyőződésre bírod őt, mert nem hiszszük mi, hogy erőszakkal kényszerítsen a papságra.

Kálmán herczeg fontolóra vette barátainak a tanácsát, s elfogadta. Megszökött Magyarországból a felavatás előtt.

A bölcs király megütközött, midőn híret vette a dolognak, de sokkal igazságosabb volt,

Kálmánt királylyá koronázzák. (A turniesei templom fallfestménye.)

hogysem öccsére tartósan megneheztelt volna. Összehívta tanácsosait, s fölveté a kérdést, hogy most már mitévő legyen. Ő maga hamar tisztában volt azzal, hogy Kálmánt kényszeríteni nem fogja, mert kelletlen szívvél és elmével Istennek igaz szolgája úgy sem lehetne; tanácsosai is úgy vélekedtek, hogy Kálmán herczeg becsületesen cselekedett, ha szive sugallatára hallgatva nem lépett a papi pályára. Viszont kétségtelen dolog, hogy neki előbb

van joga a trónra, mint Álmossal; mert az Árpádházi hercegek közül ő az idősebbik.

László tehát elejtette Álmot, s visszahivatta Lengyelországból Kálmánt, mint trónjának leendő örökösét.

Igy került Kálmán Magyarország trónjára.

II. FEJEZET.

Az ország állapota.

László király rendezett országot hagyott utódjára. Az előbbi évek polgárháborúi által ütött sebeket a nagy király szigorú törvényekkel igyekezett meggyógyítani, s az új országot, melyet szerzett, Horvátországot erős kézzel tartotta meg. Külső és belső ellenség pihent, sőt a nyugat is jól ismerte a bölcs és vitéz magyar királyt, kit egy ízben a német császári koronával is megkínáltak, s a tervezett kereszties had fővezérévé választották meg.

Ilyen nagy uralkodó után, hahogy gyöngye következik, néhány esztendő elég arra, hogy a rend fenekestül felforduljon, hogy a szerzett terület újra elszakadjon.

Kálmánnak nagy erőt kellett magában éreznie, hogy e fontos örökségre vágyakozzék, melyet nem csak birtokba venni, de meg is tartani uralkodói szent kötelessége lesz.

Számot kellett vetnie avval, hogy egy sze-

rencsétlen előítéletet kell majd legyőznie, s főurak hatalmi terjeszkedésének kell gátot vetnie; hogy az ország harmadrésze hercegi czimmel öccsének jut, ki egyelőre belenyugszik abba, hogy Kálmán legyen a király, mert elegendő hatalma nincsen a trón megszerzésére. Ámde megtörténhetik, hogy előáll, követeli és újra testvér-harcz teszi tönkre az ország nyugalma.

Bizony nehéz feladat várt Kálmánra, midőn László király halála után magyar királylyá koronázták.

Ime, alighogy Horvátországban meghallották László király halálának a hírét, Álmos herceg ellen föllázadtak a horvát urak. Volt is reá okuk, mert Álmos nem indult nagybátyja nyomán az uralkodásban. Szeszélyes és türelmetlen volt a horvátokkal szemben, s nemhogy megkedveltette volna, hanem még gyűlöletessé is tette a magyar főhatóságot.

A horvát összeesküvés szervezője, összetartója Péter bán volt, s Álmos nem tudott velök semmiképen boldogulni. Kénytelen volt bátyjától, Kálmántól segítséget kérni.

«Könyves» Kálmánnak tehát uralkodása kezdetén kardot kellett ragadnia, hogy engedelmességre szorítsa a békétlenkedő horvátokat. Kálmán váratlanul megjelent Horvátországban, a lázadó Péter bán seregét a gozdanski hegyek mellett legyőzte. Ebben a csatában Péter bán maga is elesett, s így nem volt, aki a békét-

len horvátokat tovább izgassa. A magyar királynak ez az erélyes fellépése tiszteletre és hódolatra készítette a horvát rendeket, s midőn megtudták, hogy Kálmán Álmos herceget visszaküldötte Magyarországba, megígér-

A keresztések felajánlják Sz. Lászlónak a fővezéri kardot.

ték, hogy ezentúl hívek lesznek a magyarkoronához.

Ez alkalmat fel akarta Kálmán arra is használni, hogy a dalmát tengerparti városokat meghódoltassa. Éppen kapóra jött tehát a velencei doge ajánlata, hogy kössön vele szö-

vetséget és segítse meg az Itáliában az időtájt garázdálkodó normannok ellen. Ezek a normannok északról jöttek be Olaszországba, s a pápai támogatás meg a maguk vitézsége rövid idő alatt nagy birtokhoz és tekintélyhez juttatta őket. Velence féltette tőlük virágzó kereskedelmét, s mert egyedül nem vethetett gátat a normanok hódításának, Kálmán magyar királylyal szövetekezett.

A magyar hadak az olasz földön is diadalmasan harczoltak, s gazdag zsákmánnyal megrakodva tértek haza. Kálmán király maga személyesen nem vett részt ebben a külföldi hadjáratban, mert őt az ország dolgai már előbb hazaszólították.

Ekkor jelent meg ugyanis hazánk határain az első keresztes had, mely a Szentföld visszafoglalására indult el Európa nyugati országaiból.

III. FEJEZET.

Kálmán király és a keresztes hadak.

A tizenegyedik század vallásos érzülete szülte az úgynevezett keresztes-háborút. A cél az volt, hogy a szeldcsuki törökök hatalmába került Jeruzsálemet és környékét, hol az emberiség isteni Megváltója született, élt, tanított és kereszthalált szenvedett, a pogányoktól

A szentföld felé.

visszafoglalják, s a jámbor zarándokoknak ajtatos ott tartózkodását biztosabbá tegyék.

A mily dicső és nagyszerű volt ez a vállalat vallásos szempontból, megvalósítása épen annyi nehézségbe, sőt leküzdhetetlen akadályba ütközött. Azok, akik a mozgalmat megindították, az eszmét teljes nagyságában és tisztaságában fogták fel, de azok közül, akik fegyvert ragadtak, s a keresztjével útnak indultak, számos kalandor, zsákmányra vágyó ember volt.

A célról már jóeleve megfeledkeztek, s fékevesztett szenvedélylyel űzték kedvteléseiket.

II. Orbán pápa Clermontba 1096-ban egyetemes nagy zsinatot hívott egybe, melyen nem csak egyházi, hanem világi fejedelmek is számosan jelentek meg. A pápa fölvetette az eszmét, a keresztény lovagok, főleg a francziák, határtalan lelkesedéssel felkarolták. Villámgyorsan elterjedt a hír egész Európában, s a püspökök, papok, szerzetesek, zarándokok terjesztették az eszmét, gyűjtötték a híveket, úton-útfélen tüzes szónoklatok folytak. Egész nyugat-Európát valóságos láz fogta el, s a képzelmet élénken izgató vallásos jellegével minden keresztényt egyaránt érdeklő kereszties hadjárat valósággal létesült.

Hazánk és a szomszédos tartományok lakói nem tudtak ezért az eszméért annyira lelkesedni, s Kálmán király is, bár hitéhez hű keresztény volt, nem tartotta életrevaló vállalatnak. Sokkal józanabb volt, hogysen sikert jósolhatott volna annak, mert fontolóra vette, — amit a rajongók nem tevének — a kereszties hadjárat elé gördülő óriási nehézségeket. Neki tehát esze ágában sem volt, hogy a kereszties hadak valamelyikéhez csatlakozzék, bár tudta, hogy azok a Palesztinába vivő utak közül a szárazföldöt választva Magyarországon fognak keresztül-menni.

Ez volt az oka annak is, hogy a horvátországi ügyet rendezve, nem követte hadát az

olasz földre, hanem sietett haza, s a királyi sereget is néhány heti olaszországi kalandozás után haza rendelte.

Úgy vélekedett, hogy neki, mint Magyarország királyának, tetemes haderővel kell őrködnie, hogy a keresztes-had békességesen vonuljon keresztül az országon.

1096. május közepe táján érkezett meg az első keresztes-had, mely jó formán csupa félig fegyverzett gyalog népségből állott. Lehetek mintegy tizenötezeren. *Sansavoir* Valter francia gróf állott a tömeg élén, mely inkább hasonlított egy nagy körmenethez, mint hadsereghez; mert sok asszony és gyermek is volt köztük, s francziák, bajorok, németek tarka egyvelegben. Legtöbb volt a francia, mert a híres-nevezetes Péter remete, az amiensi barát prédikációjára gyűltek össze, aki ez alatt tovább folytatta a lelkesítés munkáját, s ezután volt egy még nagyobb sereggel jövendő. Kálmán király megengedte nekik, hogy szabadon mehetnek keresztül az országon, élelmi szereket vásárolhatnak, meg is pihenhetnek, a hol nekik tetszik, de attól óvakodjanak, hogy a lakosok békéjét megháborgassák. Szemmel tartotta őket, de annyira nem alázkodott meg, hogy személyesen fogadja.

A keresztesek Zimonyig mindenütt a Dunaparton haladva eljutottak; kisebb csetepatékat nem számítva, nem történt semmi rendzavarás, de Zimonynál a keresztesek utócsapatai-

nak néhány izgága embere összekapott a magyarokkal. Ebből azon nyomban véres összetűzés keletkezett. A magyarok lehúzták a keresztések hadi köntösét, elszedték fegyvereiket, pénzüket, s aztán hagyták, hadd fussanak társaikhoz. Fegyvereiket pedig a diadal jeléül felakasztották a zimonyi vár tornyára.

Néhány héttel utóbb egy még nagyobb keresztés had jelent meg az ország határán. Negyvenezer ember lehetett együtt. Péter remete vezette, kinek lángszavai a legtöbb hívet szereztek a vállalatnak. A keresztés had Mosonynál megállapodott, s Péter Kálmán királyhoz vezetteté magát, szabad átvonulást kért serege számára.

Kálmán megadta az engedélyt, de kikötötte ez alkalommal is, hogy óvakodjanak minden erőszaktól, készpénzzel vásároljanak, s a magyarok vagyonában kárt ne tegyenek.

Péter örömmel elfogadta a föltételeket, s a második keresztés had is magyar földre lépett. Eleinte jól folyt minden. A magyarok bőséggel szállítottak élelmiszert, szárnyast, vágómarhát, kenyeret, gyümölcsöt, jót és olcsón adtak, s nem volt ok egyik részen sem panasza. Míg ez a had délre vonult s még magyar földön volt, hírét vette Kálmán király, hogy Csehország felől két kisebb keresztés had érkezett országába. Az egyiknek a hirhedt *Folkmar lovag*, a másiknak *Gottschalk* pap volt a vezetője. A gyülevész csorda eleinte tisztes-

Táborbaszállás a keresztesek ellen.

Gaál : Kálmán király mint törvényhozó.

ségesen viselte magát, de midőn észrevette, hogy a magyarok milyen gazdagok, hogy gulyáik, méneseik, hatalmas asztag búzáik vannak — éppen június havában történt az átvonulás — rablók módjára kezdettek viselkedni. Fizetésről hallani sem akartak, hanem erővel vették el azt, a mit a magyarok ingyen nem adtak oda, sőt még asszonyokat s leányokat is elraboltak. Nyitra tájékán rajtok ütöttek a magyarvitézek, s hamarosan szétszórták Folkmar hadát, bizony csak kevesen kerültek haza, Jeruzsálemet pedig egyik sem látta közülök.

A Gottschalk pap hordáját, mely részeges és erőszakos sváb parasztokból állott, midőn Mosony tájékán el kezdetek garázdálkodni, Kálmán király semmisítette meg. A feldühödt magyarok irgalmatlan mészárlást vittek véghez közöttük. Egy tapodtat sem tehettek előre hazánkban, s azok is vajmi kevesen voltak, akik hazájukba e keserves kudarcz után visszajuthattak.

Alighogy ezekkel elbántak, a délvidékről hoztak gonosz hirt. A Péter remete keresztesei csináltak ott zenebonát. Géza, szerémi ispán fegyveres erővel állott készen a Szerémség védelmezésére, a keresztesek gyanakodva nézték a sereget, s tüzes franczia vérök felforrt, s már összetűztek a magyarokkal. Péter remete csak nagy-nehezen tudta velök megértetni, hogy nincsenek azok rossz szándékkal,

hogy azok is keresztények. Mikor azonban a zimonyi vár tornyán megpillantották a Valter katonái fegyverzetét, akkor maga Péter remete is az izgatók részére állott, s a Jeruzsálembe siető had elkezdte a várat ostromolni.

A várnak csekély volt az őrsége, ostromra meg éppen nem voltak elkészülve, nem csoda, hogy a túlerő győzött. Zimonyt a keresztések elfoglalták, az őrséget levágták, de nem sokáig örülhettek a diadalnak, mert arra a hírre, hogy Kálmán király seregével közeledik, hanyatt-homlok rohantak ki Zimony várából is, meg az országból is.

Még ekkor sem volt vége a keresztés-hadak járásának, mely e szerdek-nép viselkedése miatt fölért holmi éhes sáska-járással. Nem csoda, hogy Kálmán király jó keresztény voltának a daczára is megvetéssel fordult el, a kereszt-jelének ilyen meggyalázóitól.

Ezután jött a legnagyobb s legveszedelmesebb had, melynek a számát a túlzásra hajlandó krónikások *kétszázezerre* teszik. Ez a had volt mindannyi között a legkevertebb. Volt köztük angol, francia, flandriai, német, sőt olyan nyelven beszélők is, melyet sem a francziák, sem a németek nem értettek meg. Közös vezérük sem volt, s valóságos fejtelensokadalom vala, mely méltán veszélylyel fenyegette volna hazánkat, ha Kálmán király jó-hiszemüleg beereszti őket.

Csakhogy eléggé okult az eddig tapasztalta-

kon, többé már nem hitt a kereszteseknek. A hozzá küldött és szabad átmenetelt kérő követeknek kijelentette, hogy Magyarországon nem engedi át őket, keressenek, ha tetszik más utat Konstantinápoly felé.

Nosza összeröföntek erre a keresztes táborban. Hadi tanácsot tartottak a főbbek, s nagy haragjukban elhatározták, hogy a Lajthán túl eső földet, hol a «pogány» magyarok laknak, erővel fogják elvenni és mint hadi zsákmányon megosztóznak rajta. Mindenekelőtt tehát Mosony várát, az ország kulcsát kell elfoglalniok.

Mosonytól azonban a Lajtha és a nagy mocsár választotta el. Hozzáfogtak, hogy hidat verjenek a Lajthán, s járhatóvá tegyék a süpedékes mocsarat.

Ostromló szerek dolgában is gyöngén állottak, hozzáértő munkásaik sem igen voltak, a munka tehát nagyon lassan és ügyefogyottan haladt előre.

A várbeliek szintén nem nézték tétlenül az ostromlók szándékát, ki-kirontottak a falak mögül, suhogó nyíllal elkergették vagy megölték a munkásokat, s a hosszan elhuzódó ostrom apró, nagyobbbrészt jelentéktelen cse-tepatékkal folyt tovább. Mosony vára nem tartozott a legerősebbek közé, s a hetekig tartó ostrom megrongálta erősen, de azért Kálmán király, a ki maga is ott volt a várban, biztatta katonáit, hogy ne csüggedjenek. Végső szük-

A keresztések Mosony várát vívják.

ségben felgyújtják a várat, s beljebb huzódnak az országba, de a keresztes hadnak mindenáron útját állják.

Az ostromló sereg fejetlensége abból tünt ki legjobban, hogy akkor bomlott szét, mikor a győzelemtől már csak néhány nap választotta el. A hányféle elem volt, annyi felé húzott, a hat heti ostrom is nagyon megviselte őket, éheztek és fölöttébb elégedetlenek voltak.

Egy részük ott hagyta az ostromló szereket és elment, a többi tanácstalanul vesztegelt a vár alján, nem tudta: menjen-e, maradjon-e?

Kálmán észrevette ezt a lanyhaságot, s mind összes népével kirohant a várból. Az ostromlottak üldözőkké váltak, s kit kard éle, kit a Lajtha és Duna hullámai, kit a feneketlen mocsár örvényei pusztítottak el.

A nagy seregnek csak gyászos töredéke tudott megmenekülni, s e dicstelen hadjárat szégyenre még otthon is mardosta őket.

Végre jött az igazi keresztes had.

IV. FEJEZET.

Kálmán és Bouillon Gottfried.

A pápa által sürgetett, s a nyugati keresztény lovagok által megvalósított keresztes had-

járatnak a megállapodás szerint augusztus 15-dikén kellett elindulnia. Lovagok, hűbérurak állottak ennek a hadnak az élén, akiket nem rablás-vágy, hanem vallásos meggyőződés késztetett arra, hogy a szentföldre menjenek.

Ez a hadsereg mintegy 80000 vitézből állott, még pedig nagyobbrészt francziákból, kik a keresztetes hadjárat eszméjeért eleitől kezdve a leginkább buzogtak.

A francia boulognei grófnak derék fia, a lovagi erényekkel ékes Bouillon Gottfried volt a hadsereg vezére, aki tudott rendet tartani, s oldalán olyan kiváló lovagok állottak, a kik vitézségükkel eddig is szép nevet szereztek maguknak.

Őket nem fogadták Németországban gúny-hahotával, mint ez előbbi szerdék tömegeket, mert minden tekintetben jól felszerelt hadat láttak, ékes ruhájú büszke keresztény lovagokat, akik nyers fenyegetés helyett méltányos kéréssel járultak az útba ejtett országok uralkodóihoz.

Lovag az első keresztetes hadjáratokban.

Kálmán király Pannonhalmán mulatott, midőn meghallotta, hogy nagy keresztes had közeledik Magyarországhoz. Egyáltalában nem mutatott semmi hajlandóságot arra, hogy országába beengedje, s alattvalóit újabb zavarásoknak tegye ki.

A magyar király határozott tiltakozása megdöbbsentette a keresztes vitézeket, de midőn meghallották, hogy Kálmán király minő tapasztalatokat szerzett, nagyon természetesnek találták. Egyik-másik csapat vissza is akart fordulni, mert erőszakkal áthatolni Magyarországon véleményük szerint nem csak kockázatos vállalat, hanem oktalan cselekedet is lett volna.

Bouillon Gottfried visszatartóztatta őket, s megnyugtatta az aggaskodókat. Magára vállalta, hogy ő békés uton kieszközli az átvonulást a seregnek.

Követet küldött Kálmán királyhoz, s felvilágosíttatta őt, hogy ez a sereg nem olyan, mint a többi volt. Keresztény lovagokkal lesz dolga a magyar királynak, kik éppen olyan féltékenyek a lovagi becsületükre, mint bármely király országának nyugalma.

Kálmán király őszinte sajnálatát fejezte ki a történetek felett, de úgymond — neki örködnie kell országának nyugalma felett. Megbeszéli a dolgot főembereivel, s néhány nap múlva értesíti Bouillon Gottfried grófot a határozatról.

Nyolcz nap mulva azt izente a grófnak, hogy szeretne vele találkozni úgy könnyebben juthatnának megállapodásra.

Ennek a találkozásnak az volt a czélja,

A pannonhalmi apátság.

hogy Kálmán király szerette volna a személyes benyomásból, melyet reá a gróf tesz, kitanulni: vajjon szavában megbízhatik-e? Vajjon nem olyan vezérrel van-e dolga, mint az eddigiek voltak?

A Lajthát tüzték ki találkozó helyül. Háromszáz nemes vitézzel jöttek mind a ket-

ten, s a Lajthán vert hajóhid közepén néhányad magukkal találkoztak, kíséretüket hátra hagyva.

Ez a találkozás döntő volt Kálmán elhatározására. Az első pillanatra fölismerte Bouillon Gottfriedben a nemes lovagot, ki érdemes arra, hogy megbecsüljék. Nemcsak barátságosan vált el tőle, s megígérte, hogy az átvonulást megengedi, hanem meg is hívta vendégül Pannónhalmára, mely a franczia lovagokat annál is inkább érdekelhette, mert toursi szent Mártonnak, a francziák híres szent férfjának születése helye.

Kálmán nagy pompával fogadta vendégét, s a szabad átvonulás föltételéül azt kötötte ki, hogy öccsét Balduin grófot és feleségét adja kezesekül arra nézve, hogy az országot nem fogja sehol pusztítani.

Gottfried készségesen beleegyezett e föltételbe, mert méltányosnak és igazságosnak tartotta; ámde Balduin tiltakozott ellene s megalázónak mondá a maga személyére nézve. A fővezér ekkor így szólott:

Bízom Kálmán királyban, s ha te nem még kezesnek, elmegyek helyetted én!

Balduin nem ellenkezett tovább, s a keresztes had a kezesek átadása után nyomban megkezdhette az átvonulást. Úgy Gottfried, valamint a magyar részen Kálmán király szigorúan megparancsolták, hogy békesség és tisztesség legyen a keresztesek és a lakói között, mert halállal

bűnhődik a békesség-bontó. A fegyelemnek mindkét részen a király és vezér voltak legfőbb őrei. A magyarok szívesen látták el élelmi szerrekkel a kereszteseket, nagyon méltányos árát szabták az áruknak, Kálmán király pedig erős sereggel kísérte a francziákat mintegy eleven figyelmeztetés, hogy semmi rendellenességet nem hagy megtorolatlanul.

Igy aztán nem is volt semmi baj. A keresztesek elérték Zimonyt, több napra szóló élelmet vásároltak az ország határán, s elbúcsúztak a magyaroktól. Nem olyan benyomással távoztak, mintha műveletlen, pogány néppel lett volna dolguk. Kálmán visszaadta a kezeseket, drága ajándékokkal lepte meg Bouillon Gottfriedet, megölelte és megcsókolta s a nehéz vállalathoz szerencsét kívánt neki.

A magyarok pedig már ez alkalommal meggyőződtek arról, hogy új királyuk szíven hordja országának a jólétét, méltóképen fogadja az ország barátait és ellenségeit; ért a tisztességhez, de nem fél attól sem, ha fegyverrel kell a királyi tekintélynek érvényt szerezni.

V. FEJEZET.

Horvátország teljes meghódítása.

Azt a politikát, melyet László király folytattott, hogy a szomszéd kis országokat a magyar szent korona főhatósága alá kerítse, Kálmán is folytatta, csak hogy Kálmánnak még nagyobb érzéke volt ahhoz, hogy Magyarország érdekét szemmel tartsa, mint dicső elődjének.

Erejét nem vesztegette arra, hogy hatalmasabb szomszédainak ellenségeit segítsen legyőzni. Így például ügyet sem vetett arra, hogy IV. Henrik császárral szövetezzék s Welfet, a bajor fejedelmet, aki a német császárnak ellensége volt, megtámadja. Azt vette mindig fontolóra, hogy mi haszon háromolhatik az egyes hadjáratokból Magyarországra, s ha látta, hogy inkább káros, mint hasznos, akkor elvetette, mert csupán hadakozás vagy erőmutogatás kedvéért országa terheit szaporítani nem akarta.

Az első ország, melyre különös figyelmét fordította, Horvátország volt.

Igaz ugyan, hogy László király Zvonimir halála után Horvátországot a rokonság kapcsán megszerezte, de nem az egészet, s nem is úgy, hogy az új országot a törvény és közigazgatás erős kapcsaival csatolta volna Magyarországhoz. Ennek a kis országnak volt

Szent László átkel a Dráván.

egy része, az Adriai tengerpart felé eső, melynek külön szláv királya volt: Péter, aki a magyar király főhatóságát nem ismerte el; volt királyi udvartartása, s félre nem ismerhető bizonyosságát adta, hogy a magyar királynak behódolt területet is szeretne volna a maga kis országához csatolni.

Kálmánnak tehát Péter «horvát és tót királylyal» kellett leszámolnia.

A petrovoszellói csatában leverte a horvát sereget, a csatában Péter király is elesett, s a tengerpartig terjedő terület is meghódolt Kálmánnak. Hogy minden további erőlködésnek elejét vegye, magyar ispánokat állított a horvát megyék élére, s az egyházi kormányzást is magyar főpapok alá rendelte, a horvát király udvartartását megszüntette, s így Horvátországot egészen bele kebelezte a magyar királyságba.

Államférfiúi bölcseségére mutat, hogy a horvát intézményeket, a törvényeket nem változtatta meg, a horvát nemesség régi jogait sem nyírálta meg, adót nem vetett ki rájuk, ámde kötelezte, hogy a magyar király seregét támogassák, s az ország belső védelméről gondoskodjanak.

Az új királynak ez a bölcs intézkedése tett szert a horvát uraknak, s hamar beletörődtek a helyzetbe, melyen semmi nemű zavargás nem változtathatott, míg olyan hatalmas uralkodó ült a magyar trónon, mint Kálmán.

További terve az lett volna, hogy a dalmát

városokat is megszerezze, de a terv nem volt eléggé érett, s Kálmán tudott várni. Egyelőre szövetséget kötött Velenczével, melynek a dogeja a dalmát városok felett a főhatóságot gyakorolta, de kikötötte, hogy a doge a «dal-

A horvátok meghódolnak Kálmán királynak.

mát-horvát herczeg» czímet ne használja, mert erre joga nincsen.

Ebben a tiltakozásban már jó eleve benne rejlett Kálmán királynak az a szándéka, hogy Dalmátországot is meg akarja Magyarországnak szerezni.

VI. FEJEZET.

Kálmán király első házassága.

Dalmácia meghódításának tervével szoros összefüggésben volt Kálmán házassága. Olyan mátkát szemelt ki magának, kinek az apja majdan hathatós segítségére lehet.

Említettük már, hogy Kálmánt uralkodása elején a velencei doge segítségül hívta a Dél-Olaszországban mindinkább terjeszkedő normannok ellen. A normannok vállalkozó szellemű, vitéz és ravasz nép voltak, akik a pápa és IV. Henrik német császár közt fennálló ellenségeskedést, az Olaszország déli tartományaiban napirenden levő torzszalkodást jól ki tudták a maguk hasznára aknázni.

A normann vezérek közül leghatalmasabb Roger gróf volt, aki Szicziát és Calabriát megszerezte magának, s mint II. Orbán pápa híve és szövetségese a gőgös Velenczét is veszélylyel fenyegette.

Ennek a Rogernek három leánya volt; a legidősebbet Raymond, saint-gilleti gróf vette feleségül, a középsőt IV. Henrik császárnak Konrád nevű fia, aki a pápával szövetkezve apjától elpártolt; a harmadikra Kálmán király számított. Úgy vélekedett, hogy apósa támogatni fogja majd a dalmát városok ellen tervezett hadjáratában. A házasságnak, melyet Kálmán kötni akart, ez volt a politikai háttére.

Normann tengerparti vár.

A háztűznéző magyar követeket Roger első ízben nagyon tartózkodóan fogadta. Nyilván való volt, hogy bizalmatlankodik, s valójában nem tudta, hogy minő lehet a magyar királynak a hatalma. Ezért udvariasan bár, de azt a határozott kívánságát fejezte ki, hogy Kálmán küldjön tekintélyesebb követeket hozzá, mert a házasságtól nem idegenkedik, ha egy-némely dologra nézve megegyeznek.

Kálmán újabb, s előkelőbb követeket küldött. Ennek a követségnek egy híres püspök volt a vezére, aki Szent Istvánról könyvet is írt: Harduin vagy *Hartvik* győri püspök, s a nagy hatalmú Tamás ispán.

Roger ekkor maga is küldött követeket Magyarországra, s a menyasszonynak ígért jegyajándékot biztosítván beleegyezett abba, hogy Buzilla nevű leánya Kálmán királyhoz menjen feleségül. Nagy kísérettel indította útnak az örömapa, s midőn a lakodalmas-nép megérkezett Magyarország földjére, óriási tömeg várta, se szeri se száma nem volt az ajándékoknak, melyekkel Buzillát elhalmozták.

Már ebből is kitetszett, hogy Kálmán rövid idő alatt népszerűvé tudott válni országában, s Roger, Szicília ura nagy megnyugvással vett tudomást arról, hogy leánya egy gazdag és nagy ország királyának lett a felesége.

Normann hajók megjelenése az olasz partokon.

VII. FEJEZET.

Kálmán és Álmos viszálykodásának kezdete.

Minő szemmel nézte Álmos herczeg királyi bátyja hatalmának és népszerűségének a növekedését? Álmos, kit László utódjának szánt, nem szívesen hajtotta meg a fejét, bár Kálmánnak szellemi kiválóságát kellett éreznie, s herczegi osztályrésze is igazságosan kijutott neki. A keserűség, mely koronkint elfogta, nem szűnt meg egy perczre sem, s minél derekabbnak mutatkozott Kálmán, annál készségesebben hallgatta Álmos a fülbesúgók ármányos szavait. Ugyanis számosan akadtak, akik Kálmán királyt szívesen fölcserélték volna Álmos herczeggel, nem rokoni szeretetből, hanem azért, hogy hamarább legyen nekik is előhaladásuk.

A fülbesúgókra ugyanaz az áldatlan munka várt, mint Endre és Béla, Salamon és Géza korában, holott két egyenlően hatalmas ellenfél mérkőzött meg hatalmi versenygés miatt a közös hazának kellett szenvednie.

Viszont Kálmán királyt is jó korán felbujtogatták tanácsadói Álmos herczeg ellen,

— Vigyázz uram, mert Álmosnak, a te öcsédnek, mióta Horvátországot elvette tőle, s az ország keleti megyéiben adtál birtokot, nem néz jó szemmel reád, s csak az első

kinálkozó alkalmat várja, hogy fegyverrel támadjon meg.

Nincs adatunk reá, hogy a két testvér között történt-e, s minő összekocczanás; de azt tudjuk, hogy Kálmán hadat vezetett pártos öccse megfékezésére.

A Duna mellől indult el és a Tisza mellett fekvő Várkonyinak tartott, mely abban az időben a magyar királyoknak kedvelt tartózkodó helye volt.

Nem titkolta az urak előtt, hogy mi aszándéka, valamint Álmos herczeg is nyíltan vallotta, hogy Kálmánt nem tűri tovább maga felett.

Csak hogy a megváltozott idők szelleme más-ként döntött ez alkalommal a vetélkedő testvérek között, mint Salamon és Géza korában. A nemes urak most már a maguk fejével is tudtak gondolkozni, s országos dolgokban nem bízták mindjárt fegyverre a döntést.

Megtörtént az, hogy úgy a Kálmán, mint az Álmos főemberei bejelentették uraiknak, hogy előbb egymással tanácskozni szeretnének, azután, ha szükség lesz reá, ám hadd döntsön a kard!

És összegyülnének a két tábor főemberei, s fölveték a kérdést: tulajdonképpen miért is kell egymással harczolniok, egymás vérért ki-ontaniok? Ellenséges érzület nem szállotta meg őket, egymás igaz jussát nem sértették meg. A herczeg és király külön versenygése

ez, hadd döntsék el egymás közt szép szerével vagy fegyverrel. Egyformán királyfiak, egyformán van joguk arra, hogy Magyarország királyai legyenek.

Evvel a határozattal mentek vissza tábo-raikba, s ha volt ahhoz bátorságuk, hogy tanácskozzanak, volt ahhoz is, hogy határozatukat Kálmánnak és Álmosnak tudtára adják.

E diplomáciai fogás kettőről tanúskodik: először arról, hogy a magyar nemesség, már t. i. a nagybirtokú nemesség a testvér-harczok alatt nagyon megerősödött, mert különben ilyen lépést nem mert volna megtenni, másodszor pedig arról, hogy meg tudták különböztetni a maguk és az ország érdekét a királyétól vagy a trónravágyó herczegétől.

A krónikások azt mondják, hogy Kálmán ez alkalommal megbocsátott Álmosnak, s a testvérek megbékéltek. Valójában pedig úgy állott a dolog, hogy mindkettő a helyzetkényszerűsége miatt elállott a harctól, ámdé a szivben megmaradt az elégtelenség, a gyűlölet, s minden csekély ok elegendő lesz arra, hogy a testvérek megint fegyvert ragadjanak egymás ellen. Kálmán nem tudott feledni, s ragaszkodott királyi hatalmához, Álmos pedig szeretett volna királylyá lenni még erőszakos úton is.

VIII. FEJEZET.

A przymysli csúnya vereség.

II. Szvájtropolk (Szvatopluk) kievi nagy fejedelem háborúba keveredett Igorevics Dáviddal, Lodomér herczegével. Hamarosan kiűzte országából, s fel akarta használni az alkalmat, hogy a szomszéd városokat is meghódítsa, többek között Przemysl-t és Trembowlá-t. Csakhogy ezeknek az urai a Roszticslavicsok szövetkeztek a hódító ellen s egy döntő ütközetben megverték a seregét.

Ekkor Szvájtropolk elküldötte Jároszláv nevű fiát Magyarországba, és segítségül hívta Kálmán királyt.

Kálmán Oroszországba vezette a seregét. Az efféle kalandos hadjáratok úgy látszik inkább inyére voltak a magyaroknak, mint a belső villongások, mert nagy sereg gyűlt össze Kálmán zászlói alatt, s rövid idő múlva Przemysl falai alatt voltak.

A jól megerősített várban ott volt Igorevics Dávidnak a felesége is, aki a magyar sereg megérkezésének a hírére alázatos kéressel járult Kálmán királyhoz, sirt és rimázkodott, hogy fogja inkább az ügyefogyottnak, mint a hódítónak a pártját.

Kálmán gögösen utasította el a rimázkodót, s megkezdette a vár ostromát.

Mielőtt azonban elfoglalhatta volna, megérkezett Igorevics Dávid még pedig váratlan segítséggel. Ugyanis végső szorultságában a kúnokhoz fordult segítségül, a kiknek ebben az időben egy roppant vakmerő, híres vezérük volt: *Bonyák*.

Nem régiben szinte Kiew várát is bevette, s a szomszéd orosz hercegeket állandóan fenyegette, mert lovas seregével hirtelen jelent meg, vakmerően támadott, s tizszerte nagyobb ellenséggel is fölvette a harczot.

Igorevics Dávid szövetséget kötött a kúnokkal, s jött, hogy Przemyslt a magyarok ostroma alól felszabadítsa.

Éjjel a magyar tábortól nem messze fogtak tanyát. A krónikások szerint Bonyák az éjjel csendjében el kezdett üvölni, olyanformán, mint a farkasok szoktak, s az éjjel csendjében a farkasok visszaüvöltének.

Bonyák felujjongott:

— Bizony mondom nektek, megverjük a magyarokat holnap!

Másnap reggel Bonyák ötven kún lovast a Dávid oroszaival együtt előre küldött, ő maga pedig lesbe állott többi népével.

A kúnok roppant hevesen reá támadtak a magyarokra, akik harczra készen állottak. Ez a roham csak álroham volt, s mindjárt az összezsapás után a kúnok — mintha megzavarodtak volna — hanyatt-homlok futottak vissza. A gyanútlan magyarok természetesen üldözőbe

Zára.

vették a futókat, s csak akkor tértek észre, mikor a lesből előrohant Bonyák és az üldözőket oldalba fogta. Most aztán a futók is visszafordultak, s irtózatos mészárlás kezdődött.

Az iszonyú láрма, melyet a kúnok ütöttek, olyan szint adott a dolognak, mintha tömerek lenne az ellenség. A magyar sereget halálos rettegés szállotta meg, az ismeretlen országban a dühös és vitéz kúnok kardja sok nemes vitéznek oltotta ki az életét. Maga Kálmán király is megfutamodott, hívei körülvették, s a tábor összes készletét prédául ott hagyva, Magyarország felé vették az útjokat. A fürgé kún lovasok két álló napig üldözték a futókat.

A vereség is nagy volt, de ennél még nagyobb a szégyen, mely Kálmán lelkét égette. A nagy seregnek csak romja érkezett haza; az ellenség, s főleg a sanyarúság erősen megtizedelte azt.

Lett volna utóbb módja rá Kálmánnak, hogy a csorbát kiköszörülje, s a kúnokon boszút vegyen, de bölcebb volt, hogy sem fontosabb érdekek kockáztatásával tisztán boszuló hadjáratra induljon.

A csehországi zavarok sem érdekelték őt, mert nagyobb célja volt ezuttal a szomszédok zavargásainak lecsendesítésénél: a dalmát városok elfoglalása.

Irtózatos mészárlás kezdődött.

IX. FEJEZET.

Dalmátország elfoglalása.

Az első lépést akkor tette meg Kálmán a dalmát partvidék elfoglalása érdekében, mikor Roger Szicília herczegének a leányát elvette feleségül; nyugatról tehát a dalmát városok nem várhattak segítséget. Hogy délről és dél-keletről se kelljen tartania, szövetséget kötött a bizanczi császárral. A László király leánya, Piroska és a bizanczi császár fia, János között már előbb létrejött házasság egyengette e szövetségnek az útját.

Kálmán előre látó politikájának e két tényező felhasználása elég bizonyosságát adja. Most már a győzelem biztos reményével indíthatta el hadát, mert a dalmát városok egyenkint nem állhattak neki ellent.

Az első város, melyet megszállott *Zára* volt. A városbeliek visszautasították Kálmán követét, aki békés meghódolás esetén a városnak minden kiváltságát meghagyta volna.

A rendelkezésére álló összes ostromló-szerekkel rontatta a város falait, s többször intéztetett rohamot, s bár biztos reménye volt arra, hogy nemsokára erővel is elfoglalja: még egyszer beküldötte követét a városba, s megadásra szolitotta fel.

A zára-beliek fontolóra vették a dolgot, s megadták magukat. Kálmán bevonult Zárába,

Spalato városa.

melyet joggal nevezhetett Dalmátország kulcsának, s bölcs intézkedéseivel a legyőzötteket barátaivá tette a magyar főhatóságnak. Biztonság és nem ellenőrzés céljából hagyott magyar őrseget ott, törvényeiken nem változtatott, sőt még kiváltságokkal is kitüntette a várost. A kibékítő és megbarátkoztató politika, melynek Kálmán eddig is híve volt a meghódoltakkal szemben, megtermette áldásos gyümölcseit.

Következett a sor Trau városára.

Ennek a kis tengerparti városnak az élén egy szent életű püspök állott: *János*, akivel Kálmán király már Zarában találkozott. A püspök jámbor elméje irtózott a vérontástól, s közben járt Kálmán királynál, hogy az ő kis városát ne pusztítsa el.

A magyar király nagy tisztelettel fogadta az ősz főpapot, s megígérte, hogy Trau városának nem leszen semmi bántódása. A kis város kardcsapás nélkül meghódolt Kálmánnak, aki magával vitte a szent püspököt is. Bezzeg nem tárt kapukkal fogadták a *spalatóiak* Kálmánt. Az idegen uralomtól nagyon féltek, no meg Velence is támogatta a várost, mely a dalmát tengerparton levő városok közül a leg-hívebb vala a velencei főhatósághoz.

Kálmán hada pusztítani kezdette Spalató környékét, s a város lakói hasztalan várván a velenceiek fölmentő seregét, végre is belátták, hogy minél hosszabb ideig dacolnak a magyar

királylyal, annál keservesebb lesz a sorsuk: megadták magukat.

Crescentius érsek, a bölcs római főpap közvetítette ezt a meghódolást. A diadalmas magyar király szívére vette a főpap eme tanácsait:

— «A szerencsében légy alázatos, a szerencsétlenségben, ha ér, hordd fenn a fejedet;

Trau vára.

légy barátja a jóknak, légy ellensége a gonoszoknak; soha senkit az igazság ellen ne támogass, soha senkit, aki az igazság mellett szól, el ne nyomj! Az irgalmasság cselekedeteit gyakorold tehetséged szerint, és kívánd, hogy azokat erődön felül is teljesíthesd. Másnak baját úgy tekintsd, mintha a magadé volna, másnak szerencséjén úgy örülj, mintha a magadé volna».

Spalató nem is érezte meg, hogy urat cse-

rél, mert Kálmán^{*} király meghagyta a város belső kormányzatát a maga egész teljességében: szabadon választhatta továbbra is grófját, püspökét, újabb adót sem rótt ki rájuk, csupán a vámból kívánt részt magának még pedig két harmadrészt, biztosította a spalatóbelieket, hogy idegen lakost közéjük nem telepít, s ha akadna olyan lakója a városnak, aki az ő uralkodásával nem lesz megelégedve: mind háznépestül, vagyonostul bármikor szabadon elköltözhetik a városból.

Ezt az ünnepélyes szerződést Kálmán királyi esküjével erősítette meg, aztán fényes kísérettel bevonult a városba, s fogadta az alattvalók hódolatát.

A dalmát partvidék e szerint meghódolt a magyar királynak. Még csak egy-két sziget elfoglalása volt hátra. A kis *Arbre* szigete fejtett ki rövid ideig ellenállást, de végül is megadta magát.

Kálmán királynak tehát egyik legmelegebben ápolt vágya teljesedett: *birodalma határát kiterjesztelte a tengerig.*

1105-ben Dalmátország már a magyar szent korona országaihoz tartozott, s a velencei dogének le kellett tennie büszke czimét, mely így hangzott: «*Dua Dalmatiae et Croatiae*».

X. FEJEZET.

Álmos második lázadása.

A przymysli gyalázat emléke még ekkor is bántotta Kálmánt, gondolt is arra, hogy újra hadat vezet Oroszországba, s boszút vesz a kúnokon, de nem tehetette, mert meggyült otthon a baja öcsésével, Álmos herczeggel.

Fiume, mai főikötő városunk az Adriai tengernél.

Álmos nem régiben házasodott meg. A kiewi nagy fejedelemnek, II. Szvájtopolknak a leányát, *Predszlavét* vette feleségül, s bár Horvátországból kikopva csak néhány megye s a hercegi cím volt a birtoka, mind hatalmasabbá váló bátyjával ismét ujjat húzott.

A nagyravágyás megvolt a szívében, de a tényleges hatalom hiányzott; párthivei akadtak, de sereget gyűjteni nem tudott. Erőtlen torzsalkodássá fajult ellenkezési viszketegsége, s

végül ő is ott keresett segítséget, hol Péter király és Salamon: elment Passaubá s elpanaszolta a német császárnak, hogy minő zsarnokmódra bánik vele bátyja.

A német császár ekkor még a szerencsétlen IV. Henrik volt, de neki második fiával, a

IV. Henrik.

hatalomra sovárgó Henrikkel gyűlt meg a baja. A német fejedelmek csaknem mind a fiúhoz csatlakoztak, s az apa is fia fogságába került. Akarva, nem akarva le kellett mondania a trónról, s viszonytagsággal teljes, megaláztatásban gazdag életét mint bujdosó végezte be.

Álmos néhány hónapig ott vesztegelt a német fejedelmek udvarába, várta a politikai zavarok megszűnését, hogy a félig-meddig megígért német segéd-

hadakkal jöjjön bátyja és hazája ellen, de mert hiába várt, újra felöltötte alázatos álarczát, visszajött Magyarországba, kegyelmet kért bátyjától, s megígérte, hogy az ország békességét nem fogja többé veszélyeztetni.

Kálmán megbocsátott neki újra, de a régi hercezségét nem adta vissza. A Vág vidékén, Somogy megyében, a Tisza felső részén és a

távoleső Erdélyben adományozott neki birtokot kárpótlásul. Könnyen beláthatjuk, hogy ezek a szétszórt birtokok Álmos erejét is mintegy szétforgácsolták, s arra nem gondolhatott, hogy hadat tud gyűjteni a nélkül hogy Kálmán már jó idején tudomást ne vehetne róla s minden lázadó szándékát csirájában el ne fojthatná.

Álmos nagyon elégedetlen volt. A helyzet, melybe Kálmán királylyal szemben került, most még inkább megalázta őt. Szárnyaszegetten vergődött, s míg a nagy-eszű király minden alkalmat fel tudott használni hatalma gyarapítására, az ország belső ügyeinek rendezésére: ő arra volt kárhoztatva, hogy erdeiben a vadat űzze, s barátaival serleget űritve mérges szavakban fakadjon ki az «idétlen szörnyeteg» ellen, ki a trónt bitorolja s öcsét pórázon tartja, mint valami ebet.

Nem volt nyugta, nem volt maradása hazájában. A szívébe tört nyíl sebezte, s futott. Sógorához, III. Boleszló lengyel herceghez menekült, a ki szintén Szvájtropolk fejedelem egyik leányát birta nőül. Elpanaszolta neki a nagy sérelmet, mely rajta esett: hogy királyi vérből származott s mégis közrendű nemesek sorsára kényszerítette büszke bátyja, megfosztotta őt birtokától, elvette hercegi rangját.

Boleszló megsajnálta sógorát, de viszont hebehurgyán nem akarta ellenségévé tenni

Kálmánt, kiről Lengyelországban is úgy beszéltek, mint Európa legtudósabb királyáról. Inkább békéltető, mint igazságszolgálató kívánt lenni. Ezért követeket küldött a magyar királyhoz, s találkozásra szólította fel.

Kálmán tudva azt, hogy Álmos Lengyelországban tartózkodik, tartott holmi gonosz kelepczétől s nem volt hajlandó arra, hogy Boleszlóval találkozzék. Követek jártak a két udvarba s minden módon egyengették a két uralkodó találkozásának az útját. A türelmetlen Álmost Boleszló jó indulata vérmes reményekkel töltötte el, a mellette levő magyar és lengyel urak is váltig biztatták, hogy ne várjon arra, míg Boleszló és Kálmán találkoznak, mert a milyen tisztelettel Boleszló viseltetik Kálmán iránt, aligha javára üt ki a két uralkodó találkozása.

Álmos berontott Magyarországra egy kis lengyel és magyar sereggel s hamarosan elfoglalta Abaujvárt.

Kálmán pedig lóra ültette vitézeit s megindult a felvidékre, hogy Boleszlóval találkozzék s Abaujvárt a pártos herczegtől visszafoglalja, őt magát pedig példásan megbüntesse.

A két fejedelem találkozásának, mint előre látható, az volt az eredménye, hogy nagy-melegen összebarátkoztak. Nem a személyes rokonszenv csupán, hanem a *közös érdek* is készítette őket, hogy egymással szövetséget kössenek. Boleszlónak is volt egy pártos testvére,

a ki hadat indított bátyja ellen, mint Kálmán-nak Álmos, továbbá mindkettejüknek közös ellensége a német császár, V. Henrik, a ki aligha nem követni fogja őseinek a politikáját s megpróbálja, hogy kelet felé terjeszkedjék.

Mindezt Kálmán bölcs elmével föltárta Boleszló előtt, s a lengyel herczeg nem volt gyermekeszü, hogy be ne lássa a szövetségnek szükséges voltát.

Álmos tehát nem számíthatott Boleszló segítségére s az elfoglalt Újvár falai között nagy aggodalommal nézett a jövő elé.

Nemsokára megérkezett Kálmán a királyi haddal Újvár falai alá. Álmos fontolóra vette helyzetét: vagy védi a várat, s hősiesen el-esik, vagy elmenekül valamerre, s otthon hagyja szerencsétlen családját, vagy ismét bűnbánó lélekkel békél Kálmán lábához.

Ahhoz, hogy hősiesen meghaljon: nem volt elég hősi lelke: ahhoz, hogy meneküljön: nem köthetett semmi reményt, legtanácsosabbnak tartotta a királyi kegyelem kérését. Kálmán szivét senki sem ismerte olyan jól, mint ő, aki azt sohasem tudta kellően megbecsülni.

Ezek után történt, hogy mielőtt a királyi had az ostromot megkezdette volna, a várkapu megnyílt s egy lovas vitéz száguldott át Kálmán táborába. Midőn a királyi sátorhoz ért, leugrott a lóról, bebocsátást kért Kálmánhoz, térdre borult előtte, bevallotta, hogy bűnös, igérte teljes javulását, lemondott nagyravágyó

teveiről és fogadást tett, hogy a Szentföldre zarándokol.

Kálmán fölemelte a földről, megölelte s megbocsátott neki. Dicsérte jámbor szándékát, mely istennek bizonyára tetsző lészen s meghagyta előbbi jószágainak birtokában, hanem az ország harmadrészének és a hercegi czímnak visszaadásáról szó sem volt.

XI. FEJEZET.

Álmos vezeklése és — újabb lázadása.

Hitt-e Kálmán pártos öcsce megtérésében vagy nem, azt eldönteni nehéz volna. Mindenesetre örvendett, hogy nyugta van tőle, s valóságos felbuzdulását természetesnek tartotta, mert újabb keresztes hadak indultak meg Franciaországból a Szentföld visszafoglalására. Olasz, francia, német, bajor keresztesek tömegesen jelentek meg Magyarország határán s Kálmán király nem állotta útjokat, csak szemmel tartá, hogy zavart ne okozzanak.

Álmos nem csatlakozott egyik keresztes hadhoz sem; ő — úgymond — nem hódítani, hanem vezekelni akar. Vitézi köntöse fölé szörkámzsát öltött, testét sanyargatta, gyalog ment, eljárt a templomokba, megalázkodott Isten előtt, s úgy viselkedett, mintha igazi bűnbánat szállotta volna meg.

Az Erdélybe vezető Meszeshegy alján kolostort alapított, s nagy jótékony cselekedetek gyakorlásában ki nem fáradott. Hol és merre járt az alatt a néhány hónap alatt, míg Magyarországon nem látták, nem tudja senki, de az bizonyos, hogy néhány hónap múltán újra itthon volt, s híre kerekedett, hogy Dömösön, Esztergom és Visegrád közelében egy nagy kolostort alapított, a jámbor szerzeteseknek lelkére kötötte, hogy lelke üdvösségeért éjjel-nappal imádkozzanak.

Ez a túlzásba vitt nagy ájtatosság méltán feltűnt Kálmánnak és híveinek, de azért hagyták, hadd folytassa istenes cselekedeteit.

A dömösi kolostor fölszentelését nagy ünnepséggel akarta végeztetni Álmos. Szerette volna, ha Kálmán király is megjelenik, elment és személyesen meghívta.

Kálmánt figyelmeztették az emberei, hogy vigyázzon. Holmi mende-monda is szárnyra kelt, hogy Álmosnak a felszentelés idején valami gonosz terve van bátyja ellen.

Kálmán elment a kegyes ünnepségre, de erős kísérettel s azokat rendelte személye körül, a kiknek a hűségében leginkább megbí-

Szentföldre utazó keresztes lovagok.

zott. Nem is történt semmi, de sok gyanus jelenség fordult elő, s a király hivei elhitették Kálmánnal, hogy Álmos meg akarta őt öletni, megis ölette volna, ha ők nem vigyáznak éjjel-nappal a király életére. Tanácsolták neki, hogy fogassa el a herceget, kitől annyi álnokság és képmutatás után jót nem várhat; ha egyszer elfogta, akkor biztonságban lehet, de míg Álmos szabadon járhat-kelhet az országban, addig orvtámadásnak van kitéve a király személye. Kálmán hajlott a tanács intézésére, de a főpapok hathatós szóval megengesztették haragját. A kolostorépítő Álmost kegyes és immár ártalmatlan embernek ítélték, s lelkére kötötték Kálmánnak, hogy erőszakhoz ne nyuljon, mert evvel a kegyeletes ünnepséget nagyon megsértené s a közvéleményt magukra zúdítaná.

Kálmán ekkor is leküzdötte haragját Álmos iránt.

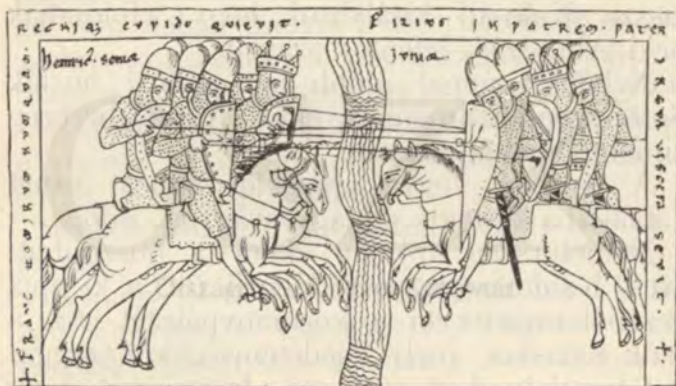
Elbocsátá magától, hadd menjen a Bakony erdejébe vadászni, de nem mulasztotta el melléje rendelni két «nemes jobbágyát,» mintegy megtisztelő kíséretül látszólag, valójában pedig kémekül, hogy a herceg elméjét kitanulják s neki arról számot adjanak.

Roppant nagy megalázás volt ez a hercegre nézve. Komor gondolatok szállották meg útközben. Ugy érezte, mintha Kálmán hurkot vetett volna a nyakába s most mind összebb húzná.

Nem szólt az urakhoz, csak magában emésztődött.

Amint a Fehérvár közelében levő Csór falu határára érkeztek, a herceg fölereszté betanított sólymát egy varjura. A sólyom csakhamar utólérte a varjút s megragadta.

Ekkor Álmos, mintha csak épen mondani akart volna valamit, így szólt az urakhoz :

V. Henrik megütközik apjával.

— Úgy-e bizony, urak, az a varjú is megesküdnek a sólyomnak, hogy többé nem fog károgni, ha szabadon bocsátja.

Keserű volt a hang, melyen mondta, sötét a pillantás, melylyel kísérte. Az urak elértették a célzást. Így válaszolt az egyik:

— Hiába esküdnek a varjú, a sólyom bizonyosan nem engedné szabadon.

Álmos felkaczagott:

— A sólyom okos volna!...

Több szó aztán nem is esett köztük, de elég volt ez is. A nemes urak kiolvasták belőle, hogy Álmos nem vette komolyan esküjét, számos fogadkozását, nem is fog soha engedelmeskedni Kálmánnak, mert úgy gyűlöli őt, mint a varjú a sólymot. Az urak a Bakony szélén elbúcsúztak Álmóstól és sietve tértek vissza Kálmán királyhoz, hogy elmondják neki Álmosnak jelentős szavait.

Néhány nappal utóbb azt a hírt hozták Somogyból Kálmánnak, hogy Álmos herczeg kiment Németországba.

A jámbor, kegyes, vezeklő Álmost ismét hatalmába kerítette a nagyravágyás ördöge.

Németország trónján ekkor a huszonhatéves, hatalomravágyó V. Henrik ült, a ki apja kezéből ragadta ki a kormánypalczát. Az a szűk hatáskör, mely fejedelemségekre szaggatott birodalmában várt reá, becsvágyát nem elégítette ki. Terjeszkedni és hódítani akart keleten. — Újra felvette annak a politikának az elejtett fonalát, mely Magyarország meghódítását tűzte volt ki céljául III. Henrik korában.

Kálmánra sok oka volt haragudni. Kálmán volt az, aki elhódította a németek elől a dalmát tengerpartot; Kálmán volt az, a ki a német kereszteseket tönkretette s csúfosan kizavarta országából, s íme ez a Kálmán megfosztotta

édes öcscsét rangjától, birtokától, kiűzte országából, nyomorult földönfutóvá tette.

Álmos herczeg könyörgő szavaival éppen a kellő időben jött a császári udvarba. A hangulat kedvező volt; Henrik összegyűjtötte a birodalom haderejét, s elhatározta, hogy Álmosnak igazságot szolgáltat.

Többet ígért, mint a mennyit megtenni módjában állott. Azt hitte, hogy olyan országgal van dolga, melyet belső pártviszályok részekre szaggattak; olyan királylyal, kihez a magyar főuraknak csak egy része csatlakozott.

Kálmán odaizent Boleszló herczegnek, hogy a «német sáska szőlőire szállott, s azután az ő fáit is fogja pusztítani».

Ebből Boleszló megértette, hogy mit kell tennie.

A nagy német sereg, melyhez többek között a csehek is csatlakoztak, Pozsony várát kezdte ostromolni, ez alatt a csehek, morvák Trencsén és Nyitra megyéket pusztították s az ellenük küldött magyar hadat szétszórták, de nem sokáig garázdálkodhattak, mert Boleszló lengyel herczeg, Kálmán szövetségese megtámadta Cseh- és Morvaországot s irtalmatlan pusztítást vitt ott véghez. A csehek és morvák sietve mentek haza; a német sereg pedig hasztalanul erőlködött, hogy Pozsonyt megvívja. Kálmán seregéből ki-kivált egy-egy portyázó csapat, csipkedte, nyugtalanította az ostromlókat, elzárta az élelmezés vonalait s az

ostromot annyira megnehezítette, hogy Henriknek pár heti erőlködés után be kellett látnia vállalata vakmerőségét. Kiábrándult abból az ösöktől örökölt rögeszméből, hogy Magyarországot német hűbér-tartománynya teheti.

Megelégedett azokkal az ajándékokkal, melylyel Kálmán neki kedveskedett, továbbá az ígérettel, hogy Kálmán a meghódoló Álmot még egyszer kegyelmébe vissza fogadja, s aztán nagy kedvetlenül haza vezette seregét.

Álmosnak pedig le kellett mondania még a reménységről is, hogy valaha külföldi segítségre számíthat. Meghúzódott birtokán és jó időre elnémult.

XII. FEJEZET.

Országos Széchényi Könyvtár

Kálmán király utolsó éve. Álmos kegyetlen bűnhődése.

Ennyi háború mellett reá ért Kálmán király arra is, hogy az országot szervezze, bölcs törvényekkel belül megerősítse. Ebbéli nagyszabású munkásságáról külön fejezetben részletesen fogunk megemlékezni.

Magyarországot erőssé és hatalmassá tudta tenni, de családi élete boldog nem volt. Első felesége, Buzilla méltó társa volt, de nem élt hosszú ideig. Két fiú gyermekkel ajándékozta meg férjét: az egyiket Istvánnak, a másikat

Lászlónak keresztelték. László már kis gyermek korában meghalt, s az özvegy király, bár 43 éves volt, még egyszer megházasodott.

— Te lásd el, jó királyom . . .

A szép, de szenvedélyes Eufémia, orosz hercegnőt vette feleségül, aki Szvájtpolk kiewi nagy fejedeleme-
nek az unokahuga volt.

Ez a házasság nem volt boldog, mert Eufémia nem értette meg nagy-
eszű és komoly gondolkodású férjét. Léha mulatozások tetszettek neki, és szenvedélyes vére gyakran összeütközésbe hozta Kálmánnal.

A hűtlen és szívtelen nőt Kálmán elűzte magától már a második évben, s többé aztán nem is gondolt házasságra.

Ideje lett volna, hogy annyi munka után megpihenjen, de nyugtalan lelke hozzá szokott az örökös tevékenységhez. Izgatott és türelmetlen volt. Gyakran kínozták heves fejfájások, a jövőn tündődött, mely utódjára, a fiatal István herczegre vár. Álmosban nem tudott megbízni, bár az utóbbi években nem csinált semmi galibát. Ösztönszerűleg féltette fiát, ki majd az ő halála után védtelenül fog maradni s ki lesz szolgáltatva a nagyravágyó nagybátyja cselszövényeinek.

Ez időtájt kezdett Álmos mozgolódni. Meghallotta, hogy Kálmán gyakortébb betegeskedik, s a főemberek között barátokat toborzott.

A fülbesúgók nyomban értesítették erről Kálmánt, még tódították is a dolgot, rémképeket festettek Kálmán lelki szemei elé.

— *Te lásd el, jó királyom,* Uros meg Vatha uram megint összesúgott Almossal. Nem jót forralnak ők, s Pál úr is, az ispán feléjük hajlik. Ma csak négyen vannak, holnap-holnapután többen is lehetnek. *Bizony tenni kellene róla....*

Kálmán kinosan felnyögött. Ektelen testi szenvedéséhez, mely néha csaknem megőrijtette, hozzá járult az örökös lelki vívódás is. Elgondolta, hogy csaknem két évtizeden át küzdött, nagygyá tette a nemzetet, a külföld előtt becsületet szerzett a magyar névnek,

belül gazdagságot és meglegedést teremtett; s hogy most ennek a gyümölcsét ne fia, hanem pártos öcsce, az ingatag és jóra tehetetlen Álmos élvezze ez a gondolat megöli őt

Éjjelente nem jött álom a szemére. Dráko, az udvari olasz bűbájos, aki ismerte a füvek és gyökerek levének gyógyító erejét, s tudott a sebre balzsamot főzni, ott sürgött-forgott a beteg király mellett.

A palotában nyugtalanság és zavar uralkodott.

Mindennek a lelke a nagy király volt, ha ő be találja hűnyni a szemét, mi vár az országra? Álmos nem nyugszik, a szerencse ezúttal kedvezhet neki, s akkor aztán jaj azoknak, akik a Kálmán hívei most.

— El kell taposni a kigyó fejét, hogy ne haraphasson! Még hatalmunkba van most. Rajta, beszéljük rá Kálmánt, hogy fogassa el, ölesse meg, vagy szúrassa ki a szemét, hogy mint egykor Vazul s azután Péter képtelenné váljék az uralkodásra.

Ez a kor vadságára mutat. Nemcsak hazánkban, de a nyugat és keleti országokban is napirenden volt. A zordon tűz és vaspróbák kora nem válogatta meg kínzó eszközeit. A bűnök legnagyobbikára: a trónkeresésre még szelid és emberségesnek tetszett ez.

Kálmán király természete nem volt vad és kegyetlen, de korának nyersségétől sem vala

egészen ment. Álmosnak sokszor megbocsátott, s mindannyiszor be kellett látnia, hogy öcsce nem volt a kegyelemre méltó. Csakhogy akkor nagy lelke uralkodott szenvedélyén, mert hatalmának teljes tudatában cselekedhetett, most azonban a betegség, a haláltól való rettegés nyugodt ítélőképességétől is megfosztotta néha. Tanácsadói természetesen azokat a perczeket választották ki, mikor legtöbbet szenvedett, s így történt, hogy Kálmán király kiadta a szörnyű parancsot, mely így szólt:

— Fogassék el Álmos, fogassanak el Uros, Pál és Vatha urak, kik a király élete ellen törnek, s vakittassanak meg! Fogassék el Álmos fia, a kilencz esztendő Béla, s ő is vakittassék meg. Magvát kell szakítani annak a fajnak, mely átkos és kárhozatos!

És a király tanácsosai gondoskodtak róla, hogy a parancsot a hóhérok irgalmatlanul végrehajtsák.

Álmost és fiát, az ártatlan Bélát, megvakították.

A két szerencsétlen vakot aztán elvezették a dömösi kolostorba, hol nyugton lehettek.

Ó, siralmas egy látvány volt, midőn fényesen sütött a nap, s a vak apa karjába kapaszkodva botorkált a vak gyermek. Az apa bűne ily átkos gyümölcsöt termett a fiúnak.

Megesett a szív rajtuk, midőn panaszszavukat s az apának átkait hallották. A szerzetesek gondjukat viselték. Pál atya szeretettel

Dömös.

védte a gyermeket, rejtegette, s ha valaki be-
zörgetett a dömösi kolostor kapuján, Pál atya
elzárta a kis herceget s azt sem árulta el,
hogy ott van.

A beteg király pedig ettől az időtől kezdve
még rettenetesebb kínokat szenvedett. Mintha
a lelkiismeret kigyói is mardosták volna.

Drákó, az orvos tapaszt tett a király fülére,
mert olyan szaggatásai voltak, hogy egész nap
és éjjel ordított. Midőn a tapaszt reá tette az
orvos, a király csaknem örvöngeni kezdett:

— Megölsz! . . . Vedd le azt a pokolbeli
mérget a fülemről! . . . Tépd le, mert kiszívja
az agyvelőmet! . . .

Az orvos levette a tapaszt — s a krónikások
szerint már látszott volna a király agyveleje
a tapaszton.

Kissé csillapodott a fájdalma. Behivatt a
tanácsosait s megparancsolta nekik, hogy
Álmost el kell fogni, mert még vakon is út-
jába állhat a fiának, ő pedig nem védheti
meg Istvánt, mert érezi, hogy meg kell hálnia.

Botfia Benedek úr vállalkozott arra, hogy
Álmost elfogja. Béláról nem volt szó, mert
elterjedt a hír, — a jószívű dömösi papok ter-
jesztették — hogy Béla herceg már meghalt.

Hideg februári napon indult el Benedek
úr, hogy Álmost a dömösi kolostorból elhur-
czolja. Délfelé érkezett a kolostorhoz. Ekko-
rára már a nap kisütött, s a vak herceg ott
ült künn a kolostor előtt egy lóczán.

A lódobogásra felriadt s aggódva kérdezte a melléje rendelt frátertől:

— Ki közeledik, fiam?

— Egy lovast látok, erre felé tart, a székesfehérvári út felől jön.

— Vezess be, ... vezess be hamar a templomba!... Ellenségem küldi, érzem.

A fráter bevezette Álmot a templomba, a szűz Margit oltárához.

— Így... így! Itt bátorságban vagyok! Isten nem engedi meg, hogy oltára elől hurczoljanak el a gonoszak.

Benedek úr zordon elméje attól sem riadt vissza, hogy a templomból, az oltár mellől elhurczolja. Iszonyú viaskodás támadt a két férfiú között. Álmos belekapaszkodott az oltár oszlopába, kezéről leszakadt a bőr, vére beszennyezte az oltárt, és segítségért kiáltozott.

A kolostor népe begyülekezett a templomba s reázúdult a szentségtörőre. Átkokkal szórták tele fejét, majd reá rohantak, kivették keze közül Álmot, őt magát pedig kiűzték a templomból. Benedek úr dühöngve tört magának utat s kudarcza felett boszankodva elvágztatott.

A pap-krónikás elmeséli azt is, hogy Botfia Benedek a pilisi erdőhöz érve lebukott lováról, kitörte a nyakát s ott maradt az erdő szélén. Húsát a saját kutyái rágták le csontjairól.

Ekkor már Kálmán király nem élt. Az elfogatási parancs után néhány órával megváltotta őt a halál rémítő kínjaitól.

XIII. FEJEZET.

Kálmán törvényei.

Kálmán tizenkilencz évi uralkodása alatt gyakran hívott össze országgyűlést, s míg külső országokban viselt háborúi arra szolgáltak, hogy a magyar királynak nyugaton, keleten, északon és délen tiszteletet szerezzenek, az országgyűléseken hozott törvényei uralkodói nagyságáról tanuskodnak.

E törvényeket nagyjában emlegetni s Kálmán bölcsességét dicsérni nem volna elég arra nézve, hogy az utókor kellőleg mérlegelni tudja Kálmán király törvényhozói munkásságának jelentőségét.

Mélyebben bele kell pillantanunk a magyar közélet, igazságszolgáltatás, közigazgatás s a vallásos ügyek viszonyaiba.

A magyar keresztény állam alig volt száz esztendő, midőn Kálmán király Szent Lászlót követte a trónon. István is, László is építettek az alkotmányon; ha mi hiány volt, ez utóbbi buzgóan pótolgatta. A közrend és vagyon-biztonság érdekét kissé talán túlságos szigorú törvényekkel szabályozta, az egyháznak és államnak viszonyát még szilárdabb alapokra fektette.

Kálmán, a tudós, valójában jobban meg tudta érteni a Szent István által reformált, illetve újra szervezett alkotmány fontosságát,

s ő, aki a meghódított tartományokban is tisztelte a törvényt, ragaszkodott a hagyományhoz, a maga országában sem akart *újat* csinálni, csak a meglevőt a szükséghez mértén kiegészíteni és tökéletesíteni.

Az az éleslátás, mely Kálmánt összes királyaink között a legkiválóbbak közé helyezi, sem Istvánban, sem Lászlóban nem volt meg.

Pauler Gyula, az Árpádok korának legalaposabb történetírója, a következőképpen vonja meg a párhuzamot Szent István, Szent László és Kálmán között:

«Voltak ebben a korban is nagy államférfiak, igen okos emberek, s hazánkban Szent István, László király a legnagyobbak, a legokosabbak közé tartoztak: de értelmi erejük csak abban mutatkozott, hogy azt, a mi van, tisztán, minden vonatkozásában, következményeiben felfogták; amit tenniök kellett, hogy céljaikat elérjék, meg is tették, céljaikat meg is valósíták. Reális politikát űztek, esetről-esetre, amint a szükség megkívánta, intézkedtek. Kálmánt azonban sokféle ismerete, még inkább sajátyszerű tehetsége, arra ösztönözték, s részben képessé is tették, hogy a tisztán gyakorlati politikán fölülemelkedjék. Ő már el tudta magának képzelni az állami szervezetet még oly nyilvánulásaiban is, melyek még esetleg föl sem merültek; szükségét látta az intézkedésnek oly esetekre nézve, a melyek még meg sem történtek, de minden perczben meg-

történhettek volna, és javítani, tökéletesíteni akart ott is, a hol a *gyakorlati élet* még bajt nem látott, de az *elmélet* igen.»

Ez az elv nyilatkozott Kálmán törvényeiben, s e tekintetben járt Kálmán mintegy úttörő korának összes uralkodói előtt.

Kálmán király pecsétje.

Az első országgyűlést Kartalon tartotta. Meghívta mindazokat az országgyűlésre, kiknek az alkotmány értelmében joguk volt megjelenniök. Nem kevés volt azoknak a száma, akik úgy gondolkoztak, hogy kár volna a meglevőn változtatni, ha jó

volt István és László királyok idejében, jó lesz az most is. A conservatív szellem, mely már ekkor ily hangosan nyilatkozott meg, végig kíséri nemzetünket e század közepéig, s bizvást elmondhatjuk, hogy nemzeti jellemvonássá vált később.

Csakhowy Kálmán nem volt az az ember, kit valamely kitűzött céljától az ellenzék el tudott volna tántorítani.

Megmagyarázta a maradiaknak, hogy egy század leforgása alatt a nemzet is, a viszonyok

is változnak, a törvény pedig, ha hogy az államszervezet a kor szükségeinek akar megfelelni, szintén módosulhat, de természetesen a régi alapon. Nem arról van szó, hogy a meglevő törvényeket megszüntessék, hanem arról, hogy kipótolják és kiegészítsék.

Mindenek előtt a *birtok-adományozás* kérdését akarta tisztázni. A gyenge uralkodóknak kedvelt eszköze volt a *birtok*, melyet egy-egy főúrnak vagy kolostornak, püspökségnek adományozott, leginkább abból a célból, hogy politikai hatalmát szemben a hercegekével nagyobbítsa. Az ám, csak hogy a mi a politikai hatalmat ideig-óráig gyarapította, valójában nem volt egyéb, mint a *királyi tekintély* csökkentése a jövőben, mert az urak birtoka szaporodott, a királyé kevesebb lett.

Kálmán törvényt hozott, hogy az István és László királyok által főleg az egyháznak adományozott birtokok maradjanak az egyház birtokában, de a többi jószágok kerüljenek vissza a fiskus birtokába.

Nemde ebben is bölcs előrelátás nyilatkozott, mert ha fontolóra vesszük később II. Endre királynak politikáját, a király koldus-sága, a tekintély aláhanyatlása a könnyelmű birtok-adományozásból keletkezett.

Kálmán király a *halászáti jogot* is megszorította. A király jogának nyilvánítá azt sok helyen, hol eddig a világi urak és egyházfők vagy kolostorok gyakorolták. Az egyháziaknak

meghagyta, de csak annyiban, hogy bőjt idején a maguk használatára elegendő haluk legyen.

A királyi jószágok gyarapítását czélozta az az intézkedése is, hogy a Szent István által adományozott javak a jogos ivadékról-ivadékra szálljanak, sőt másod-harmadizileg való rokonok is örökölhessék, de az olyan királyi adomány, mely későbbi keletű, csak az egyenes örökösökre: apáról gyermekekre szálljanak, s mihelyt az ilyen egyenes örökösöknek magva szakad: szálljon vissza a birtok a királyra.

A vásárlott birtokra nézve ez a törvény nem szólott, avval a tulajdonos tehetett azt, a mi neki tetszett.

A parasztok birtokviszonyának rendezéséről sem feledkezett meg az igazságos király. Azoknak a parasztoknak, kiket jószágaikból kivertek, megadta a jogot, hogy régi földjeiket követeljék vissza, s a földbitorlókat, akár jobbágy, akár nemes volt, kártérítéssel s azonfelül pénzbírsággal sújtotta.

Szent István idejében a királyi várak ispánjainak főhatósága alatt állottak a várjobbágyok, kik részint fegyverrel szolgálták a királyt, részint a királyi birtokhoz tartozó földeket művelték. Kálmán ezeknek a parasztoknak az évi adóját elődeinél méltányosabban szabta meg.

Idézünk nem szó, hanem értelmük szerint néhány erre vonatkozó törvényt:

— A szabadok és vendégek, kik más földjére dolgozni jönnek, mint a tótok és más

idegenek, szabadságukért fizessenek dénárt, de nem munkaváltság fejében.

— Várnépek, akik pénzen megválták magukat, szabadságért, munkáért is fizessenek.

— Azok a várnépek, akik nem a várelőbbelőknek, hanem csak a királynak szolgáltak, még pedig akkép, hogy közülök mindig csak egy volt mint a hetes szolgálatban, fizessenek nyolcz dénárt; de a kiknek kötelességük volt, hogy a királynak, ha keresztül utazott, lovat, szekeret adjanak: csak négy dénárt fizetnek adó fejében.

A megyei kormányzat élén álló ispánoknak a megyei adó és vám egyharmad részét szabta meg jutalékul, de szigorúan megparancsolta nekik, hogy a kincstárba legkésőbb Szent Mihály napjáig (szeptember 29) pontosan szolgáltatassák be az évi adót. Ha az ispán s a többi királyi tisztviselők a határnapig beszedett adót hiány nélkül be nem adják, kötelesek a hiányzó összegnek kétszeresét megfizetni.

Igy akarta elejét venni a királyi javak hűtlen kezelésének, mely utóbb a kincstárnak roppant kárára vált az olyan királyok idejében, akik az írott törvénynek érvényt szerezni nem tudtak.

Igen fontosak voltak Kálmánnak nemzetgazdasági intézkedései. A köznép jólétéről való gondoskodás teszi ezeket az intézkedéseket az utókor szemében is érdekesekké.

Kálmán a tisztán üzérkedéssel, adással-ve-

véssel foglalkozók (kereskedők) vámját kétszer olyan magasra emelte, mint eddig voltak, mert — úgymond — azok csak azért foly-

Kálmán pénzeiből.

tatják üzletüket, hogy meggazdagodjanak, ámde a nép, tehát az eladó félnek a vámját nem bántotta, mert azoknak a nyakán úgy is elég teher van, s őket a megél-

hetés kényszeríti arra, hogy terményeiket eladják.

Szigorú vámsorompókat állított fel az ország határán mindenütt, és lovat külföldi piacra vinni nem volt szabad, mert erre Magyaror-

Szent László pénzei.

szágnak is nagy szüksége van, a szarvasmarha-kivitelt szintén korlátozta, de általában megengedte. Igaz, hogy Magyarországon számos ménes volt, de a harcias időkben lóra nálunk is nagy szükség volt, így hát helyes érzék nyilatkozott ebben az intézkedésben is.

E kiviteli tilalmat kiterjesztette a rabszolgákra is, mert tudni való dolog, hogy ebben a korban a rabszolga-kereskedelem hazánkban is el volt terjedve. A harczban elfogottak, tehát

az idegen nemzetből valók, adásvevésnek a tárgyai voltak, ingó-jószágoknak tekintették gazdáik, s Kálmán uralkodása előtt napirenden volt, hogy a rabszolgákat tömegesen szállították ki a külföldi piacra.

Kálmán ezt is korlátozta avval a rendeletével, hogy Magyarországon született rabszolgát külföldre vinni s ott eladni nem szabad.

A határokhoz rendelt ispánok vámszedői szigorúan ellenőrizték az országból kimenőket s az országba bejövőket. A mai útlevélnék megfelelő pecsété, bizonyság-levél nélkül Magyarországból kimenni, vagy Magyarországba bejönni nem volt szabad.

A tilalom ellen vétők pénzbírságot fizettek, s az ellenőrzést híven nem teljesítő királyi tisztviselők, ha tetten érték őket, hivatalukat vesztették el.

A hazánkban is letelepedett izmaeliták — mohamedán vallású bolgárok és görögök — ellen nagyon szigorú törvényeket hozott. A keresztény és pogány alattvalók között tett eme különbség tisztán vallásos indító okokból származott. Az egyházfők befolyásának kell tekintenünk, s a kor vallásos szellemének, mely Kálmánt is áthatotta.

Királyi rendelet — azaz törvény — tiltotta, hogy az izmaeliták keresztény rabszolgát ne tarthassanak; akinek volt, záros határidő alatt el kellett adnia, különben elvették tőle. Megszorította azt is, hogy a tisztán üzérkedéssel

foglalkozó izmaeliták földbirtokot vásároljanak, ha pedig földbirtokuk volt, azt csak pogány rabszolgákkal műveltethették.

És lám, e szigorú törvény daczára éppen Kálmán király idejében szaporodott az izmaeliták száma még pedig *zsidókkal*, kiket a krónikások még hosszú időn át izmaelitáknak neveznek.

A zsidók e tömeges bevándorlásának az volt az oka, hogy Franczia- és Németországban a keresztes hadjáratok alatt kegyetlen üldözés tárgyai voltak a zsidók. A szentföld visszafoglalására készülő keresztesek e zsidógyűlölete tisztán vallásos szempontból is megmagyarázható, ámde egyéb ok is volt reá: az élelmes zsidók minden országban kezükhöz ragadták a kereskedést s meggazdagodtak. A zsidó-üldözők között sokan lehettek s voltak is bizonyára olyanok, akiket rablási szándék vezetett, s a vallásos ok köpenyegül szolgált.

A csehországi zsidók közül sokan jöttek át kincseikkel Magyarországra, s mert itt nem bántották őket, tovább üzérkedtek s még jobban meggazdagodtak.

A pénz-kölcsön üzlet felvirágzott, s a zsidók, mint tőkeforgatók, értették a módját, hogy pénzük busás kamatokat hajtson. E kölcsönüzletre, zálogvételre és adásvevési szerződésekre vonatkozólag a következőképpen intézkedett Kálmán:

«Ha keresztény zsidótól vagy zsidó kereszténytől két vagy három pénzt (6—7 frt) ér-

téket kölcsönözött, hogy a kölcsönt egyik vagy másik el ne tagadja: keresztény és zsidó tanúknak kell jelen lenniök, az adósnak pedig zálogot kell adnia. Nagyobb kölcsönnél írják fel még azon kívül az összeget, a tanúk ne-

Perdöntő párbaj.

veit, s az írást mindenik fél pecsétjével erősítse meg. Hasonló írás készüljön minden adás-vevésről, hogy a vevő, ha valamikor lopással vádolnák, az eladót és a tanúkat előállithassa és ekkép megszabadulhasson. Ha pedig az eladót nem tudja előállítani, de a pecsétes írást felmutatja s a beírt tanúk meg-

eszküsznek, szintén ki van tisztázva.» Ez a törvény már a jövő eshetőségre készült, amint hogy említettük is Kálmánnak törvényhozó elvei között azt, hogy beállható eshetőségekre is tekintettel volt.

Azt hibául nem róhatjuk fel, hogy a keresztény Magyarország királya a zsidó-üldözések e korában enyhébben ítélte a bűnös keresztények, mint a bűnös zsidók felett. Lehetett ebben a szigorúságban bizonyos nyíltan be nem vallott szándék is: hogy az izmaelitáknak a magyar fajba való beleolvadást illetőenként sűrűn sürgesse.

Sikerült-e vagy nem, arról csak a következő századok adhattak számot.

Az ország védelméről is gondoskodott. A Szent István által felállított királyi és nemzeti hadsereg ez időben is külön volt még, ámde szükség volt a végbeli várak éberségére, mert mind gyakrabban megtörtént, hogy a külföldről portyázó, rabló csapatok törtek be, s míg a király erélyesebben intézkedhetett volna, hamarosan ki is takarodtak az országból. Kálmán megparancsolta, hogy a végeken levő ispánok, mielőtt valami veszély fenyegeti kívülről az országot, két emberét ültesse lóra, s ezeknek lovakat és a szükséges útravalót adja meg, hogy sehol semmi akadály ne legyen s minél előbb megérkezzenek a királyhoz és tudassák a történetekről. Visszajövet a nádorispán gondoskodjék róluk.

Az igazságszolgáltatás módjának megköny-

nyítése is szíven feküdt. Az eddig szokásos székesfehérvári törvénynapok s a királynak személyes bíraskodása nagyon nehézkes volt. A Fehérvártól messze lakó nemes ember vagy jobbágysok költséggel s egyéb sürgős dolgai-

Tűzpróba.

nak abbahagyásával mehetett csak fel a törvénynapra. Kálmán király úgy segített a dologon, hogy két napot rendelt az esztendőben, — május 1-jét és október 6-dikát, — amely napokon minden megyében a püspök és az ispán gyűlést hívtak össze, s a peres ügyekben bíraskodtak. A bírácoknak, — úgy a világiacoknak,

mint az egyháziaknak, — szívére kötötte Kálmán, hogy igazságosak legyenek, s a bűnösnek, bárminő állású is, az ártatlanság rovására pártját ne fogják.

A tűz és vízpróbák alkalmazásának a jogát is megszorította, mert nem akarta, hogy visszaéljenek vele.

A tanúnak, mielőtt szavait számba vennék, előbb meg kell gyónnia, hogy tiszta lelkiismerettel vallja az igazat; megkivánta, hogy a tanúskodónak legalább *egy eke földje* legyen, tehát annyi földje, a mennyit egy ekével megművelhet. Ugyanis a hamis tanúságon rajtakapott birtokával fizette meg hamisságát, de evvel nem elégedett meg, a hamis tanú arczára tüzes vassal keresztet sütöttek, hogy egész életén át meg legyen bélyegezve. Az ilyen megbélyegzett ember tanúságtételét többé nem fogadták el.

A bűnösökkel szemben való bánásmód, a büntetés lényegesen enyhült. Szent László korában a lopáson érteket hamarosan halálra ítélték, Kálmán a halálbüntetést csak a nagy vétségekre szabta ki. Annál gyakoribb volt a testcsonkítás, megvakítás.

Már ez a körülmény is menti némileg Kálmán kegyetlenségét, melyet öcscsével és ártatlan fiával szemben tanusított.

A tolvajok megbüntetéséről szóló törvények közül főleg az érdekes, mely a templomba vagy kolostorokba menekült tolvajokról szól.

— Azért, hogy a templomba menekül, — mondja a törvény — ártatlannak tartani nem szabad a bűnöst, hanem a világi és egyházi bíró vegye vallatóra, s ha kiderül ártatlansága, bántódása ne legyen, de ha bűnét bevallja, az egyházra való tekintettel, megvakítással nem kell büntetni: szabjanak ki reá *vezeklést*.

Ez a vezeklés nagyon szokásos volt Kálmán korában. Nem a test sanyargatása volt Kálmán előtt a főczél, midőn vezeklést rendelt el, hanem a *javítás*.

Ez a humánus szellem nemcsak Kálmánnak válik dicséretére, hanem tanúságot tesz arról is, hogy a László koráig oly nagyon eldurvult erkölcsök kezdettek némileg szelidülni. A keresztény erkölcsök talaja mintegy megszilárdult, s a százados átalakulás utolsó proczesusán is túl volt már a nemzet.

XIV. FEJEZET.

Kálmán és az egyház.

Nagyon fontos dolog volt az egyházi ügyek rendezése, a papok jogi viszonyainak megállapítása és szabályozása. Olyan korban, midőn a magyar egyházfők tudományukkal és fegyveres szolgálkkkal egyaránt támogatták a királyt, megérthetjük, hogy miért volt a különben nagyon erős akaratú és határozott jellemű Kálmán annyira védője a papok érdekeinek.

Elrendelte, hogy az idegen országokból jövő papokat csak úgy fogadják be, ha kellő ajánló-leveleik vannak; de az itthon működő papokat vizsgálják meg, s ha tapasztalnák, hogy nem jöttek megfelelő ajánló-levelekkel az országba, utasítsák ki.

Az olyan pap, a ki hivatásával ellenkező dolgot, valami büntetendő cselekményt követ el: ha ártatlanságát beigazolni nem tudja, távozzék az országból.

Az ilyen papi emberek felett csak papok ítéelhetnek, valamint egyházi dolgokban világi bíró ítéletet nem hozhat. A főhatóság minden egyházi ügyben a püspököt illeti meg.

Az úgynevezett boszorkány-pörökben, melyek Kálmán koráig, sőt az ő uralkodása után is még Európaszerte nagyon divatosak voltak, úgy, hogy a tizenötödik, sőt tizenhatodik században is fordultak elő boszorkányoknak és bűbájosoknak elégetése: Kálmán úgy intézkedett, hogy a világi hatalom képviselőjéül az ispán, az egyházi hatalom képviselőjéül az esperes jelenjék meg — «*de strygis autem, quæ non sunt, mentio ne fiat*» teszi hozzá a bölcs törvényhozó: vagyis «az emberevő lidérczekről, kik egyáltalában nincsenek, — említés ne történjék».

Ez az a híres törvény, mely tanúskodik arról, hogy Kálmán minden korabeli uralkodó közül a legfelvilágosodottabb volt.

A papi dézsma belizetését szigorúan elren-

Kálmán király eltiltja a boszorkányégetést.

delte, s a püspököknek azokból az adókból és vámokból is részt juttatott, a melyekből a királyok és ispánok egy-egy harmadrészt kaptak.

A böjtök és ünnepek megtartását is törvény rendelte el, s a misemondást csak fölszentelt helyen engedte meg s a papoknak megparancsolta, hogy ruhájukkal is különböztessék meg magukat a világiaktól. A világiak színes, hivalkodó ruhája nem illik isten szolgájához, ezektől tehát tartózkodjanak.

A papok nőtlenségére vonatkozó intézkedések, melyeket László király hozott volt, meglehetősen enyhék voltak, ugyanis László király csak a másodszor való nősülést tiltotta meg a papoknak. Kálmán e tekintetben is tovább ment, szigorúbban követelte a papok s főleg a püspökök nőtlenségét, hogy családi érdekek ne veszélyeztessék az egyházi érdekeket. Az olyan embernek, aki püspökké akart lenni, ha nő volt, el kellett válnia feleségétől, s az egyházi vagyonnak, mely állásához volt kötve, csak egynegyed részét költhette el tetszése szerint, a többit az alsórendű papság anyagi helyzetének javítására kellett fordítania, továbbá templomokat kellett építenie s a szegényeket gyámolítania.

A büntetések igen gyakran *vezeklések* voltak, s e vezeklések ellenőrzőivé Kálmán szintén a papokat rendelte ki a világi bírák mellé. A *vezeklő házakban* — minden városban volt egy — a bűnösök szigorú böjtöt tartottak, imádkoz-

tak, gyóntak, megalázkodásuk jeléül rongyos ruhákban, mezitláb jártak, a világi hívságos örömekben részt nem vehettek.

A szerint, a minő természetű volt a bűn: — negyven naptól hét esztendeig tarthatott a vezeklés.

Püspöki investitura a király által.

Hogy ezek a vezeklések valóban megtértették-e a vétkest: az más kérdés. Bizonyára akadtak sokan, kik a vezeklő házakból megszabadulva el kezdték régi garázdálkodásaikat, de viszont nem tagadható, hogy a testcsonkítás meg halálbüntetés a csekélyebb

vétségeknél embertelenül szigorúak voltak, s midőn Kálmán ezeken enyhített, bizonyosságát adta annak, hogy humánusan érez és gondolkodik.

A pápának azt a jogát, hogy a magyar püspököket hivatalukba beiktassa, Kálmán nem vonta kétségbe, ámde egyéb beleavatkozása a pápának Magyarország belső ügyeibe az ő uralkodása alatt nem fordult, de nem is fordulhatott elő.

A házasságot először a Kálmán idejében kezdik *szentség*nek tekinteni, s egy zsinati rendelet szerint: «ha a nő férjét elhagyja, adassék neki akárhányszor is vissza, mert amit Isten egybekötött, azt az ember ne válassa szét».

Továbbá ugyancsak zsinati határozat rendelkezett el, hogy a házasfeleket az egyház színe előtt, pap jelenlétében, alkalmas tanúk előtt, s a felek közmegegyezésével adják össze.

Sok időnek kellett elmulnia, míg ez általános érvényű törvénynyé lett az egyházban.

XV. FEJEZET.

Kálmán uralkodásának és a kornak általános jellemzése.

Nem sajátosságos jelenség-e az, hogy Kálmánt sem a főpapok, sem a főnemesek nem szerették. Egy uralkodó, aki csaknem két évtizeden

át az ország külső ellenségen diadalmaskodik, az ország területét nagyobbítja, az ország belső ügyeit ritka éles elmével és erélylyel újra szervezi: méltán reá szolgált volna arra, hogy tisztelet és szeretet legyen a jutalma.

A főpapok és főurak sokkal önzőbbek voltak, hogysen az ország jólétét tekintették volna az uralkodás czéljának. Nekik mindenha inkább tetszett az olyan király, aki hatalmát a hatalmasokkal szemben nem érezte, mert éreztetni nem merte. Kálmán erős keze félelmes volt az oligarchákra nézve, mert igazságos volt, s a törvénynek csak egy féle magyarázatát engedte meg. Merész keze messzebb ért el, s mélyebbre nyult be az egyéni érdekek viszonyaiba, hogy sem rosszakarói, haragosai ne támadjanak. Midőn a birtokviszonyokat rendezte, a biráskodást szabályozta, a piaczi árakra vonatkozólag intézkedett: félre ismerhetlenül kiolvashatták a királyi rendeletekből, hogy a nép jogát védi, s a hatalmasok zsarnokságát korlátozza.

A mi általános emberi szempontból erény volt, azt kortársai hibául rótták fel neki, s úgy a világiak, mint az egyháziak inkább féltek tőle, mint szerették.

Tudása, szelleme fölötte állott a kornak, s mert őt nem tudták kellőképpen megérteni: nem is méltányolták. Kicsiny lelkek sajátja pedig az, hogy a *nagyot* lerántja. A pap-krónikások túlzó leírása Kálmán külsejéről csak

ennek a kicsinyeskedő boszuállásnak tudható be.

Hogy is tetszett volna az olyan uralkodó, aki vallásos érzületének nagyszabású egyházi alapítványokkal nem adta bizonyosságát? A gyöngö Endrét, aki uralkodása alatt csak nyomorúságot hozott az országra, dicsérik, mert kolostort alapított, Álmost és fiát a dömösi barátok rejtegetik, védelmére fegyvert ragadnak, mert kegyes alapítványokat tett. Kálmán magasabb szempontból fogta fel uralkodói tisztjét, s ez a szempont az ország jólétének előmozdítása, a rend megteremtése, az egyéni érdeknek a közérdek alá rendelése volt.

Ez indította őt arra, hogy a keresztes hadakkal úgy bánják, amint bánt, holott a keresztesek szent célját a kortársak szerint tiszteletben kellett volna tartania. Lelki vakság nélkül vajjon megtehetette volna-e, hogy szabad rablást engedjen meg azoknak a rendezetlen tömegeknek, melyek részint rajongók, részint kalandorok s csak a legcsekélyebb részben voltak becsületes keresztény lovagok? A nép azonban csak hasznát látta annak, hogy a keresztesek rendben vonultak keresztül az országon, tömérdek élelmiszert vásároltak meg, s az árát megfizették, mert a király úgy parancsolta.

Nemde azért Kálmán, ha kellett, be tudta bizonyítani azt, hogy keresztény fejedelem,

a ki tudja mindig és mindenkivel szemben, hogy mi a kötelessége? Ha a király jogát megvédte, védője volt mások jogának is; ha igazságot kívánt a biráktól, igazságos volt maga is; ha hirdette a bűnös megtérítésének szükséges voltát, meg tudott ő is bocsátani a bűnösnek.

Uralkodói erények voltak Kálmánban, melyek a sok százados mult távlatából nézve sokkal fényesebben ragyogtak, mint a kortársak szemében. Nem volt csupán a kormányzás elméletében nagy, hanem az volt a kormányzás gyakorlatában is. Ha a nép, mely felett uralkodott, a fejlődésnek azon a fokán állott volna, melyre Kálmán, mint egyén már eljutott, az Arpádházbeli királyok közül nagyon kevésről emlékeztek volna meg a krónikások olyan dicsérettel, mint róla.

A történetírás muzsája azonban igazságos, megadja mindenkinek a magáét. Kálmán, a torz és kegyetlen, az erőszakos és tudóskodó, a mi szemünkben lelke nagyságával és szépségével a legkiválóbb magyar királyok között foglalja el méltó helyét.

Több ízben említettük, hogy Kálmán előbbre járt tudás, ismeret és felvilágosultság dolgában a maga koránál. Kíváncsinos volna tudnunk, hogy minő volt ez a kor társadalmi és mű-

veltségi szempontból tekintve. A törvények ismertetése alkalmával nem egyszer volt alkalmunk rámutatni a magyar jogviszonyok sajátságos voltára. Arról sem feledkeztünk meg, hogy az erkölcsök durvaságát említsük, mert az a száz esztendő, mely a keresztény vallás felvétele óta eltelt, reá ütötte ugyan általánosságban bélyegét a nemzetre, de ősi vonásaiból kivetköztetni már csak azért sem tudta, mert a szabad magyarok függetlenségüket még a legerélyesebb királyok uralkodása alatt is meg tudták tartani.

A társadalom hű képét festeni csaknem lehetetlen, mert sem a krónikások száraz leírásai, sem a törvények és zsinatok határozatai, sem a nemesi oklevelek adatai, melyek jóval később keletkeztek, sem az alapító-levelek nem vethetnek olyan világot a társadalmi állapotokra, mely belepillantásunkat megkönnyíthetné.

A nagybirtokú főnemesek birtokaikon éltek, s csak akkor fordultak meg a királyi udvarnál, ha hivataluk odakötötte, ha gyűlésre, tanácsba hívta a király; vagy a megyének székhelyén mint ispánok, az egyházi hatósággal egyetemben ítéletet hoztak. Lakásaik sem voltak ékesek, erős várak csak az ország némely részén voltak (Pozsony, Moson, Nyitra, Gyulafehérvár), s csak IV. Béla uralkodása végső éveiben a tatárjárás szomorú tapasztalatain okulva kezdettek számos, erős

sziklavárat építeni. A házak fából összerótt alkotmányok voltak, melyeknek az oldalait sással kötötték le és sárral tapasztották meg. Főleg tél idején húzódtak meg itt, a többi évszakokban ősi módra sátrakat ütöttek egy-egy erdő szélén, s kedvükre vadászgattak a hűvös erdőkben.

Békesség idején ez volt a mindennapi foglalkozásuk, nemcsak ekkor, hanem még századok múlva is. Az *állandó tartózkodás* volt az egyetlen változás, mely ekkor már tapasztalható. A földbirtokok művelése véget vetett a nomád vándorlásoknak, s bár a nemesek szívesebben foglalkoztak vadászattal, mint harczias szellemüknek leginkább megfelelő időtöltéssel, kevésre a földművelést sem becsülték, ámde a csere-bere, az ipar és kereskedelem nem volt inyükre.

Az úgynevezett *városok* száma ebben a korban tehát nagyon csekély. A falvak is szanaszét szórt fa- vagy sárkunyhók összesége; olyan közigazgatásról, minő később fejlődött ki, szó sem lehet. A paraszt, vagy jobbágy durva darócz ruhájában, mely a háztól telt ki, tavasszal, nyáron és ősszel mezitláb járt, végezte nehéz munkáját s örvendett, ha az úr-dolgával végezve, egy-két lábas jószágát pénzzé téve az adót megfizette, s az urak és papok békét hagytak neki. Sok százezer ilyen szegény jobbágy volt az országban, kik örvendettek, hogy személyükre nézve legalább szá-

badok, mert voltak még nyomorultabbak is, mint ők: a *rabszolgák*.

Ezeknek a száma természetesen mindinkább csökkent, a minthogy a külföldi hadakozások is mind ritkábbá váltak. A kereszténység szelleme ezen az állapoton csak annyiban változtatott, hogy a magyar keresztények rabszolgák nem lehettek, de a harczban elfogottakat, ha keresztények voltak is, még a Szent István dicső példaadása sem menthette meg a rabszolgaság lealázó bilincseitől.

Kálmán korában *városi polgárság*-ról alig beszélhetünk. Nagyobb szabású *bevándorlások* és *megtelepedések* csak később történtek, s valamelyes város csak ott keletkezett, a hol ősrégi időktől kezdve volt már város, vagy a püspöki székhelyeken, a hol rendszeren egy-egy díszesebb templom is épült, a püspökök és kánonokok, esperesek házai. A papok java-része bevándorlott volt, s így a nyugati államok egynémely kulturális intézkedéseit meghonosították az új hazában is.

Ilyen városokba húzódtak az iparral és kereskedéssel foglalkozók is. Ezek voltak a gyűlések színhelyei, ide járogattak egyetmást bevásárolni a birtokaikon lakó főnemesek. Pénz, ha kellett, az izmaelita vagy zsidó pénzkufárokat itt találták meg; bársony szövet, ékszer, csecsebecse, arany-ezüstserleg, czifra lószerszám mind olyan árucikkek voltak, a melyek a magyar főuraknak örömet szereztek.

Ezek a városok is csak nagyságukra nézve különböztek a falvaktól, no meg abban, hogy lakói nem foglalkoztak csupán a földek művelésével, egy-két nyilvános épületük volt: templom, kolostor, kolostor-iskola, vezeklő-ház. Volt a megyei vagy királyi tisztviselőknak hivatala, nagyobb volt a piacz, hol a meghatározott napokon népes gyülekezetek, sokadalmak voltak.

A papok hajlékai voltak a legkényelmesebbek. A kolostorok, apátságok kőből, szilárd anyagból épültek és rendesen nagyobb terjedelműek voltak. Fallal vagy deszkakerítéssel vették körül, hogy a támadás ellen védve legyen. Ezek a kolostorok később is menekülőhelyek voltak, s egy-egy védtelen vidéknek a középpontjai.

Itt voltak az iskolák, hol a szerzetesek tanítottak, de az iskolabajáróknak a száma csekély volt. A jobbágyok gyermekei egyáltalában nem tanultak, sőt a nemes úrliak is úgy nőttek fel, hogy írni nem tudtak. Ritkaságszámba ment, ha valaki — a papokon kívül írástudó volt.

A társadalmi osztályokat egymástól szigorú választó-falak különítették el. A harczmező volt az egyetlen tér, hol a személyes bátorság és vitézség egy-egy jobbágyot is kiemelt a közsorsból, sőt rabszolgának is visszaadta a szabadságát.

A kort durvává a szilaj erkölcsök tették.

Haragjuk fölgerjedésében hamar vetemedtek gyilkosságra, mert az erkölcsi alap, melyre lelkük világa fel volt építve, nagyon ingatag volt. A tulajdon sérthetetlenségéhez is csak nehezen tudtak hozzá szokni, s hogy a lopás mindennapi dolog volt, egészen természetesenek kell tartanunk.

Tudományos törekvés csak a papok egyikénél-másikánál nyilatkozott. A világi tudomány merőben háttérbe szorult, a vallásos irányú irodalom azon a nyomon haladt, a melyen a nyugati népeknél. Az írott könyvek roppant drágák voltak, s így a papok kasztja, mint az összes tudományok letéteményese, még századokon át magának tartja az írástudást.

A nyelv, melyen krónikákat írnak, törvényeket, zsinati határozatokat megfogalmaznak: a *latin* nyelv, s csak a tizenharmadik században kezdenek egyet-mást magyarul is írni.

Magyarország tehát Kálmán korában középkori keresztény állam volt, mely intézményeiben különbözött ugyan a nyugati szomszédoktól, mert a hűbérrendszer nem volt meg a szabad magyarok között, de egyebekben meg-egyezett azokkal. A felvilágosodás felé haladott, de sokféle babona, vallásos elfogultság, durvaság fészke volt. A keleti faj áthasonulása első stádiumában volt még, s Kálmán, mint a barbárnak minősített s nyugati szomszédaitól sokáig meg nem értett nemzetnek ki-

váló fejedelme egy lépéssel előbbre vitte, s továbbfejlődésének útját nagy bölcseséggel egyengette.

Ez Kálmánnak elévülhetetlen érdeme.

A régi Székesfehérvár.

Országos Széchényi Könyvtár

TARTALOM.

	Lap
I. Fejezet. Szent László terve Kálmán herczeggel	3
II. „ Az ország állapota	9
III. „ Kálmán király és a keresztes hadak	12
IV. „ Kálmán és Bouillon Gottfried	22
V. „ Horvátország teljes meghódítása	28
VI. „ Kálmán király első házassága	32
VII. „ Kálmán és Álmos viszálykodásának kezdete	36
VIII. „ A przymysli csúnya vereség	39
IX. „ Dalmátország elfoglalása	43
X. „ Álmos második lázadása	49
XI. „ Álmos vezeklése és — újabb lázadása	54
XII. „ Kálmán király utolsó éve. Álmos kegyetlen bűnhődése	60
XIII. „ Kálmán törvényei	68
XIV. „ Kálmán és az egyház	81
XV. „ Kálmán uralkodásának és a kornak általános jellemzése	86

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

